

กฎหมายคณะสงฆ์กับการสถาปนา สมเด็จพระสังฆราช

วรพชร จันทร์ขันตี*

บทคัดย่อ

กฎหมายปกครองคณะสงฆ์ในกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มด้วยการชำระรวบรวมเป็นกฎหมายตราสามดวง เมื่อ พ.ศ. 2347 และใช้เรื่อยมากว่า 98 ปี จนถึงปี พ.ศ. 2445 ได้มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มีมหาเถรสมาคมทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาพระมหากษัตริย์ในการพระศาสนา แต่มิได้บัญญัติเกี่ยวกับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจสถาปนาตามโบราณราชประเพณี ต่อมาในปี พ.ศ. 2484 ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์โดยอนุโลมตามรูปแบบการปกครองบ้านเมืองแบบประชาธิปไตย และได้บัญญัติเกี่ยวกับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาโดยใช้บังคับเป็นเวลา 21 ปี เกิดความขัดแย้งขึ้นในคณะสงฆ์ ในปี พ.ศ. 2505 รัฐบาลจึงได้เสนอให้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ใช้บังคับแทน โดยให้รวมอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ไว้ที่สมเด็จพระสังฆราชและมหาเถรสมาคม ซึ่งใช้บังคับมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเดิมกำหนดไว้เพียงว่าพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช แต่เมื่อปี พ.ศ. 2535 ได้แก้ไขเพิ่มเติมว่ากรณีที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ชั้นสูงสุดแก่ๆ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ต่อมาเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2559 สภานิติบัญญัติแห่งชาติมีมติให้ความเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 ให้ยกเลิกความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 โดยบัญญัติให้พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่งและให้นายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ ทั้งนี้เพราะตามโบราณราชประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระราชอำนาจ

* อาจารย์ประจำสำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ของพระมหากษัตริย์ จึงสมควรบัญญัติกฎหมายให้สอดคล้อง เพื่อเป็นการสืบทอดและรักษาไว้ซึ่งโบราณราชประเพณีดังกล่าว นอกจากนี้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ก็ได้กำหนดระยะเวลาในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชไว้ด้วยจึงเป็นพระราชอำนาจที่จะทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย

คำสำคัญ : กฎหมายคณะสงฆ์, สมเด็จพระสังฆราช, พระราชอำนาจ

Abstract

Thai Sangha Administration law of Rattanakosin period was initiated by sorting out the existing ones and putting together as the Three Emblems Law in 1804. It was employed for more than 98 years until 1902 when the Sangha Act of 1902 was enacted. According to the Sangha Act of 1902, a Sangha Supreme Council was appointed to serve as an advisor to the king in religious aspect. However, the act failed to specify on the matter of the Supreme Patriarch appointment, therefore, the king, by royal tradition, can arbitrarily appoint one. Later in 1941 the Sangha Act of 1941 was enacted in order to reform Thai Sangha Administration to comply with democratic governance. The 1941 Act prescribed in a particular provision that the Supreme Patriarch must be appointed by the king. Such Act was in force for 21 years until the conflict between the clergy occurred in 1962. The government, then, proposed to enact a Sangha Act of 1962 which centralized the power to the Supreme Patriarch and the Sangha Supreme Council and was in force until now. For the Supreme Patriarch position, it was originally and merely prescribed that the king held power to appoint one. But later in 1992 it was appended that once such position is vacant, the prime minister by consent of the Sangha Supreme Council can propose name list of the highest ecclesiastical dignitaries to the King to be selected as the Supreme Patriarch. Subsequently, on 29th of December 2016, the National Legislative Assembly made an approval of Sangha Draft Act (3rd Edition) of 2017 in order to repeal Article 7 of Sangha Act of 1962 that was amended by Sangha Act (2nd Edition) of 1992 and give authority to the King to appoint the Supreme Patriarch with Prime Minister to countersign the Royal Command. This is because according to the Royal Tradition, the appointment of the Supreme Patriarch has always been the Royal Prerogative of the King and ought to regulate an accordant law in order to inherit and preserve such Royal

Tradition. Besides, the Sangha Act of 1962 failed to specify the period of time of the appointment of the Supreme Patriarch. Therefore, it is the Royal Prerogative of the King to make a final decision.

Keywords : The Sangha Act, the Supreme Patriarch, the Royal Prerogative

1. บทนำ

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นโดยพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงค้นพบสัจธรรมความจริงแท้ของโลกที่เรียกว่า อริยสัจ¹ และประกาศความจริงนั้นเกิดเป็นพระพุทธศาสนาคือคำสอนของผู้รู้แจ้งเห็นจริง พระพุทธศาสนามีลักษณะพิเศษคือเป็นศาสนาแห่งมหาชนเป็นศาสนาแห่งเหตุและผล ไม่ใช่ศาสนาแห่งการเมืองที่จะช่วงชิงอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร หรืออำนาจตุลาการให้เทียบเท่าหรือแข่งกับรัฐหรือฝ่ายอาณาจักร ดังเช่นบางศาสนาในตะวันตกเมื่อครั้งอดีต แต่เหตุที่พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับนับถือแพร่หลายจากชมพูทวีปออกไปนั้นก็เพราะเป็นศาสนาแห่งสันติภาพและยึดหลักทางสายกลาง² เมื่อไปประดิษฐาน ณ ที่แห่งใดประเทศใด พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้เบียดเบียนฝ่ายอาณาจักรเพียงขอให้ฝ่ายอาณาจักรได้อุปถัมภ์เอื้อเพื่อแก่การศึกษาและการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดังตามพระบรมพุทธานุญาต และก็พร้อมจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของฝ่ายบ้านเมืองและจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่นเท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัยนั้น พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยเมื่อพระโสณและพระอุตตระนำพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งแคว้นมคธ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอินเดียและบังคลาเทศในปัจจุบัน ในจดหมายเหตุจีนในสมัยพุทธศตวรรษที่ 6-7 ได้ระบุชื่ออาณาจักรโบราณในประเทศไทยปัจจุบันว่า พุ่ นั้น สันนิษฐานว่าเลื่อนมาจากพนม ศาสนาที่นับถือมีทั้งพุทธและพราหมณ์ พุ่ นั้นก็มีทั้งเถรวาทและมหายาน มีการศึกษาพระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองมาก³ จนถึงสมัยทวารวดี ลพบุรี ราชวงศ์เม็งราย ล้านนา จนถึงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขและเป็นศูนย์รวมจิตใจของราษฎร ทรงเป็นพุทธมามกะและอัครพุทธศาสนูปถัมภก⁴ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกศาสนาทุกศาสนาด้วย⁵ สำหรับพระราชภาระด้านการ

¹อริยสัจ คือความจริงอันอันแท้จริง หรือความจริงที่ทำให้บุคคลผู้เห็นอริยสัจให้เป็นพระอริยเจ้า เป็นธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ความจริงเหล่านั้น มี 4 ประการคือ 1. ทุกข์ 2. สมุทัย 3. นิโรธ และ 4. มรรค ใน พระธรรมเมธาภรณ์ (ระบบ รัฐญาโณ), *ธรรมปริทรรศน์ 1*, (กรุงเทพฯ : วัดบวรนิเวศวิหาร, 2558), หน้า 70 – 75.

²สีหิ์ บุตรอินทร์ และคณะ, *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง รายงานวิจัย*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 139.

³พระธรรมเมธาภรณ์ (ระบบ รัฐญาโณ), *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพฯ : วัดบวรนิเวศวิหาร, 2558), หน้า 378 – 379.

⁴กฎหมายตราว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช 2467 มาตรา 11 (3)

⁵รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มาตรา 4 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 มาตรา 4 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 มาตรา 4 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 มาตรา 7 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511 มาตรา 6 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 มาตรา 9 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 มาตรา 7 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 มาตรา 7 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 9 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 9 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 2 วรรคสอง

พระศาสนานั้น พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยลำดับตามโบราณราชประเพณีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย พระมหากษัตริย์จะทรงสถาปนาสมณศักดิ์⁶ และถวายค่านิตยภัต⁷ ให้แก่พระสงฆ์ปรากฏหลักฐานในหลักศิลาจารึกว่าตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชมีมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี แต่ในครั้งนั้นเรียกตำแหน่งนี้ว่า สังฆราช ดังจารึกในปี พ.ศ. 1835 ความว่า “พ่อขุนรามคำแหงมหาราชกระทำไยทานแก่มหาเถรสังฆราช ปราชญ์เรียนจบปิฎกตรัย หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้”⁸ นอกจากนี้ ยังปรากฏในจารึกที่กล่าวถึงราชทินนามของพระราชาคณะจำนวนหลายหลัก เช่น จารึกวัดศรีชุม กล่าวถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลังกาทิปมหาสวามี จารึกสุโขทัยหลักที่ 4 และ 5 กล่าวถึง พระสุมนมหาสวามีสังฆราช จารึกวัดช้างล้อมที่กล่าวถึง พระมหาสังฆราชราชาสุกัล⁹ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีจารึกอื่น ๆ อีกจำนวนมากที่กล่าวถึงสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ซึ่งการสถาปนาสมณศักดิ์นี้เป็นพระราชกุศโลบายที่จะให้พระภิกษุสงฆ์ช่วยธำรงพระศาสนาด้วยการศึกษาพระธรรมวินัยและประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยนั้น ตลอดจนเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยสมณศักดิ์และนิตยภัตที่พระราชทานแก่พระภิกษุสงฆ์ถือเป็นขวัญกำลังใจในการสืบทอดพระศาสนาและยกย่องพระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ถือเป็นพระราชอำนาจตามโบราณราชประเพณีอย่างแท้จริง¹⁰ โดยในสมัยสุโขทัยมีคณะสงฆ์ 2 นิิกาย คือ นิิกายเถรวาทและนิิกายมหายาน การปกครองคณะสงฆ์เป็นการผสมผสานระหว่างพระธรรมวินัยกับกฎหมายบ้านเมืองที่ต่างอิงอาศัยเอื้อเฟื้อกัน ตำแหน่งการปกครองถือตามยศของพระสงฆ์ที่เรียกว่าสมณศักดิ์ ซึ่งมีสังฆราชเป็นสังฆนายก เป็นตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์สูงสุด เทียบได้กับตำแหน่งสกกลมหาสังฆปริณายกในปัจจุบัน และยังมีปู่ครูเทียบได้กับพระครูในปัจจุบัน¹¹ ต่อมาก็รับปรับปรุง

⁶ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายสมณศักดิ์ หมายถึง ยศพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานมีหลายชั้น แต่ละชั้นมีพัดยศเป็นเครื่องหมายใน ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊ค, 2557)

⁷นิตยภัต แปลว่า อาหารประจำ ปัจจุบันใช้ในความหมายว่าเงินค่าอาหารที่ทางราชการถวายแก่พระสงฆ์เป็นประจำ นิตยภัตมีความเป็นมาคือในอดีตพระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานภัตตาหารแก่พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์ หรือที่ทรงเคารพนับถือเป็นการส่วนพระองค์ โดยให้เจ้าหน้าที่จัดถวายประจำ ต่อมาพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์มีมากขึ้นและอยู่ตามหัวเมืองก็มีไม่สะดวกแก่การจัดอาหารถวาย จึงได้เปลี่ยนจากอาหารมาเป็นเงินค่าอาหารแทนเพื่อสะดวกในการจัดถวาย แม้จะเปลี่ยนเป็นเงินแล้วก็ยังคงเรียกนิตยภัตตามเดิม ใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9 ราชบัณฑิต), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด*, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2552), หน้า 407.

⁸นันทพร อยู่มั่งมี, ธรรมเนียมการพระศพสมเด็จพระสังฆราชสมัยรัตนโกสินทร์”, ใน *ศิลปวัฒนธรรม*, 37, 2 (ธันวาคม 2558), หน้า 138.

⁹พระมหาปรกณ จัดไธสง, “การศึกษาราชทินนามของพระราชาคณะในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์”, (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551), หน้า 12.

¹⁰ทศพล มาบัณฑิตย์, พระ. 2554. “หลักเกณฑ์และขั้นตอนบางประการทางศาสนา : การสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะ พ.ศ. 2490 – 2532” ใน *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University* 4, 1 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2554), หน้า 748 – 758.

¹¹สิทธิ บุตรอินทร์ และคณะ, *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง รายงานวิจัย*, หน้า 141 - 142.

จากอินเดียและลังกาอย่างยศของพราหมณ์ จึงมีสมณศักดิ์ขึ้นเป็นครุบา เระะ มหาเระะ สังฆราช และสังฆปริณายก โดยได้แบ่งการปกครองออกเป็น 2 คณะคือ คณะคามวาสีหรือคณะฝ่ายขวา (พระบ้านหรือพระในเมือง) และคณะอรัญวาสีหรือคณะฝ่ายซ้าย (พระป่าหรือพระสายปฏิบัติ) แต่ละคณะมีเจ้าคณะผู้ปกครองสูงสุดของตนเองเรียกว่า สังฆราช เป็นประมุขของแต่ละคณะ ในสมัยสุโขทัยจึงมีสังฆนายก 2 รูป คือ สังฆราชคณะคามวาสีและสังฆราชคณะอรัญวาสี¹² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ ครั้งกรุงสุโขทัยไว้ความตอนหนึ่งว่า “.....เมื่อพระนครสุโขทัยเป็นราชธานี เห็นจะมี**พระสังฆราชกว่าองค์เดียว** ด้วยวิธีปกครองพระราชอาณาจักรในครั้งนั้น หัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกลราชธานีเป็นเมืองประเทศราชโดยมาก แม้เมืองที่อยู่ใกล้ราชธานี ที่เป็นเมืองใหญ่ก็ตั้งเจ้านายในราชวงศ์ออกไปครองอย่างทำนองเจ้าประเทศราช เมืองใหญ่เมือง 1 น่าจะมีพระสังฆราชองค์ 1 เป็นสังฆปริณายกของสงฆ์ บริษัทรตลอดเขตเมืองนั้น ความที่กล่าวขื่อนี้มีเค้าเงื่อนปรากฏในทำเนียบชั้นหลังยังเรียกเจ้าคณะเมืองว่าพระสังฆราชอยู่หลายเมือง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พึงทรงเปลี่ยนเป็นสังฆปาโมกข์เมื่อในรัชกาลที่ 4 กรุงรัตนโกสินทร์นี้.....”¹³

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ฝ่ายอาณาจักรมีความเจริญรุ่งเรืองมาก การปกครองมีความซับซ้อนมากขึ้น ด้านพระพุทธศาสนาก็ยังได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์และราชภคด้วย ความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่งกำเนิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันหลัก 3 สถาบันคือ บ้าน วัด และวัง ที่ต่างเกื้อกูลกันและกันส่วนการปกครองคณะสงฆ์ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลัก มีระเบียบของฝ่ายอาณาจักรและจารีตประเพณีของสังคมเข้ามาด้วย แต่ก็ยังไม่ทิ้งพระธรรมวินัยอันเป็นต้นแบบ¹⁴ คณะสงฆ์สามารถประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของบ้านเมืองและจารีตประเพณีของสังคมได้อย่างกลมกลืนเท่าที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นข้อบัญญัติและคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นยังคงแบบคณะสงฆ์เป็น 2 คณะอย่างครั้งสุโขทัย คือคณะคามวาสีกับคณะอรัญวาสี แต่มีคณะสงฆ์ใหม่เพิ่มเข้ามาคือคณะป่าแก้ว โดยรับอิทธิพลมาจากลังกาเช่นเดียวกับคณะอรัญวาสีในสมัยสุโขทัย¹⁵ รวมความตลอดกรุงศรีอยุธยาการปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น 3 คณะ ได้แก่ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะอรัญวาสี และคณะคามวาสีฝ่ายขวา แต่ละคณะมีเจ้าคณะใหญ่เป็นผู้ปกครองบังคับบัญชา พระมหากษัตริย์จะทรงสถาปนาเจ้าคณะใหญ่

¹²สิริวัฒน์ คำวันสา, *ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2541), หน้า 24 – 27 และหน้า 35. อ้างใน สิทธิ บุตรอินทร์ และคณะ, *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง รายงานวิจัย*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 142.

¹³สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ 1 (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2514), หน้า 165.

¹⁴สิทธิ บุตรอินทร์ และคณะ, *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง รายงานวิจัย*, หน้า 145.

¹⁵พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539), หน้า 11.

ใน 3 คณะนั้นรูปใดรูปหนึ่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชดำรงตำแหน่งประมุขแห่งสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร นอกจากนี้ยังมีพระราชคณะ พระครู และเจ้าอาวาส ทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ลดหลั่นกันตามลำดับชั้นสมณศักดิ์¹⁶

มาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การบริหารปกครองคณะสงฆ์มีสมเด็จพระสังฆราชซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงโปรดสถาปนาให้เป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์ เป็นสกลมหาสังฆปริณายก บริหารการพระศาสนาให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมืองโดยกฎหมายปกครองคณะสงฆ์เริ่มขึ้นในกฎหมายตราสามดวงซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ชำระรวบรวมขึ้น ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 และสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ขึ้นใช้บังคับแทนจนถึงปัจจุบัน

สำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ไม่ได้เป็นตำแหน่งที่กำหนดไว้ในพระธรรมวินัย สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ไว้ว่า พระธรรมวินัยที่ทรงแสดงไว้บัญญัติไว้จักเป็นศาสดาแห่งพุทธบริษัทในพระพุทธศาสนา โดยทรงปรทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายความว่า “.....ดูก่อนอานนท์ ความปริวิตกดังนี้จะมีบ้างแก่ท่านทั้งหลายว่า คำสั่งสอนเป็นประธานมีพระศาสดาล่วงแล้ว พระศาสดาแห่งเราทั้งหลายไม่มี ดังนี้ เมื่อตถาคตปรินิพพานล่วงไปแล้ว ท่านทั้งหลายเหล่าภิกษุบริษัทจะพึงคิดไปอย่างนี้บ้างว่า ปาพจนคำสั่งสอนล่วงไปแล้ว พระศาสดาแห่งเราทั้งหลายไม่มี ดังนี้ ดูก่อนอานนท์ ข้อนี้ท่านทั้งหลายไม่พึงเห็นอย่างนี้ ด้วยมาตราว่าเราผู้พระศาสดาล่วงไปแล้ว ซึ่งท่านทั้งหลายจะมาเข้าใจว่าศาสนามีพระศาสดาล่วงไปเสียแล้ว เราทั้งหลายไม่มีพระศาสดา ดังนั้น มีขอบมิควรเลย. ดูก่อนอานนท์ ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อันใดอันเราผู้ตถาคตได้แสดงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น เป็นศาสดาแห่งท่านทั้งหลายโดยกาลที่ล่วงไปแห่งเราตถาคต เมื่อเราผู้ตถาคตล่วงไปแล้ว ธรรมและวินัยนั้นเป็นศาสดาแห่งท่านทั้งหลาย.....”¹⁷ พระโอวาทดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าไม่ทรงประสงค์มอบหมายให้บุคคลใดเป็นศาสดาแห่งพระศาสนา เพื่อขจัดความไม่แน่นอนในเรื่องคุณสมบัติของแต่ละบุคคลและขจัดการแย่งชิงตำแหน่งศาสดา แต่หากให้พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแห่งพระศาสนาจะมีความชัดเจนแน่นอน เพราะพระธรรมวินัยมีลักษณะเป็น อกาลิก คือพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่จำกัดด้วยกาล ให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติได้ไม่จำกัดกาล หลักการนี้หากเป็นในฝ่ายบ้านเมืองคงจะเปรียบเทียบกับหลักนิติรัฐ (Legal State) หรือหลักนิติธรรม (Rule of Law) ที่ต้องการให้กฎหมายปกครองมนุษย์ เพราะกฎหมายมีความชัดเจนและมั่นคงแน่นอนกว่าการปกครองโดยอำเภอใจของมนุษย์นั่นเอง แต่หลักการนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นานมาแล้ว

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12- 13.

¹⁷ สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว) ทรงเรียบเรียง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงชำระ, *ปฐมสมโพธิ*, พิมพ์ครั้งที่ 27 (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2555), หน้า 213 - 214.

ในประเทศไทยตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเป็นตำแหน่งประมุขแห่งคณะสงฆ์ เป็นสกลมหาสังฆปริณายก เป็นผู้นำหรือผู้บริหารการพระศาสนาสูงสุด แต่ไม่ใช่ตำแหน่งศาสดาของพระศาสนา หากแต่เป็นตำแหน่งที่สมมติขึ้นเพื่อประโยชน์ในการบริหารพระศาสนาตามที่ปรากฏหลักฐานในหลักศิลาจารึกตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยสืบต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ก็มีการสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชให้เป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์สืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน กล่าวเฉพาะในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น มีสมเด็จพระสังฆราชมาแล้ว 20 พระองค์ เป็นฝ่ายมหานิกาย 10 พระองค์ เป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกาย 10 พระองค์ โดยสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 19 คือ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งได้สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2556¹⁸ สิริพระชันษา 100 ปี 21 วัน ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชตั้งแต่ พ.ศ. 2532 รวมเป็นเวลา 24 ปี ยาวนานยิ่งกว่าสมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์ในอดีต และได้มีพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพระหว่างวันที่ 15 – 20 ธันวาคม 2558¹⁹ ที่ผ่านมา ครั้นเมื่อตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง และจะต้องมีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใหม่เพื่อเป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์ บริหารการพระพุทธศาสนาสืบต่อไปตามพระธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ภายหลังจากที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สิ้นพระชนม์ลงก็เริ่มมีกระแสวิพากษ์วิจารณ์เรื่องการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใหม่ ซึ่งเป็นพระองค์ที่ 20 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กระแสวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวเริ่มชัดเจนมากยิ่งขึ้นภายหลังการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสร็จสิ้นลงเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2558²⁰ ว่าพระมหาเถระรูปใดจะเป็นผู้สมควรได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชบริหารการพระศาสนาสืบต่อไป ปัจจุบันการบริหารคณะสงฆ์เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ในส่วนที่เกี่ยวกับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เดิมมาตรา 7 บัญญัติไว้แต่เพียงว่า “พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช”²¹ ต่อมาปี พ.ศ. 2535 มีการแก้ไขความในมาตรา 7 มีสามวรรค โดยบัญญัติว่า

“พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง

ในกรณีที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลงให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอนามสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

¹⁸ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) สิ้นพระชนม์ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 130 ตอนพิเศษ 143 ง วันที่ 24 ตุลาคม 2556 หน้า 1.

¹⁹ หมายกำหนดการ ที่ 26/2558 หมายกำหนดการพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ธันวาคม พุทธศักราช 2558 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 133 ตอนที่ 2 ข 27 มกราคม 2559 หน้า 10 - 19.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

²¹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 7

ในกรณีที่สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอสมเด็จพระราชาคณะรูปอื่นผู้มีอาวุโส โดยสมณศักดิ์รองลงมาตามลำดับ และสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระสังฆราช”²²

ส่วนสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์นั้น หมายความว่า สมเด็จพระราชา คณะที่ได้รับสถาปนา ก่อนสมเด็จพระราชาคณะรูปอื่น ถ้าได้รับสถาปนาในวันเดียวกันให้ถือว่ารูปที่ ได้รับสถาปนาในลำดับก่อน²³ เห็นได้ว่าพระมหาเถระที่จะได้รับการเสนอนามเพื่อสถาปนาเป็น สมเด็จพระสังฆราชนั้น กฎหมายให้ถือตามความอาวุโสโดยสมณศักดิ์ ไม่ใช่ความอาวุโสโดยพรรษา ดังนั้น เมื่อพิจารณาตามกฎหมายคณะสงฆ์ดังกล่าว พระมหาเถระซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้มี อาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ก็คือ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามณฑลพิจิตร (ช่วง วรบุญโญ) วัดปากน้ำภาษีเจริญ ซึ่งได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อปี พ.ศ. 2538²⁴ ก่อนสมเด็จพระราชาคณะทุกรูป ที่มีอยู่ในขณะนี้ และภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก มหาเถรสมาคมมีมติในการประชุมครั้งที่ 2/2557 เมื่อวันที่ 20 มกราคม 2557 เห็นสมควรแต่งตั้งให้สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามณฑลพิจิตร วัดปากน้ำภาษีเจริญ สมเด็จพระราชาคณะ ผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช²⁵ แม้ตามบทบัญญัติมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 จะกำหนดไว้ชัดเจนว่าจะต้องเสนอสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งจะต้องเป็นสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามณฑลพิจิตร หากแต่เกิด กระแสการคัดค้านการเสนอสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามณฑลพิจิตร ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระสังฆราชจากหลายกลุ่ม อาทิ พระพุทธอิสระ (พระสุวิทย์ ธีรธมโม) แห่งวัดอ้อน้อย และ นายไพบุลย์ นิตติตะวัน อดีตประธานคณะกรรมการปฏิรูปแนวทางและมาตรการปกป้องพิทักษ์ กิจการพระพุทธศาสนา สถาปนาปฏิรูปแห่งชาติ และอดีตกรรมการกร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 โดยเหตุผลในการคัดค้านก็คือ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามณฑลพิจิตร มีความใกล้ชิดกับวัดพระธรรมกาย และมีข้อกล่าวหาในเรื่องการนำรถยนต์จอดประกอบเข้ามาในราชอาณาจักรโดยผิดกฎหมายว่าด้วย ศุลกากร²⁶ แต่ขณะเดียวกันท่ามกลางกระแสคัดค้านก็มีกระแสสนับสนุนให้มีการเสนอสมเด็จพระ มหาธีรราชเจ้ามณฑลพิจิตรผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เพื่อทูลเกล้าฯ เพื่อทรงพระราชนาน

²² พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 7 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 4

²³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 5 ทวิ เพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 3

²⁴ ประกาศสถาปนาสมณศักดิ์ (พระธรรมปัญญาบติ ขึ้นเป็น สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามณฑลพิจิตร ไพศาลहितานหิตวิธาน ปฏิภาณสุธรรมภาณี ศรีสังฆโสภณ วิมลศีลาจารย์นิวัตรปฏิภักขันติ มหาคณิสสร บวรสังฆาราม อรัญวาสี สถิต ณ วัด ปากน้ำ) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 112 ตอนพิเศษ 47 ง วันที่ 13 ธันวาคม 2538 หน้า 1-2.

²⁵ ประกาศสมเด็จพระมหาเถรสมาคม เรื่อง แต่งตั้งผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 131 ตอนพิเศษ 28 ง วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557 หน้า 1

²⁶ พระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2469

สถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ได้แก่ กลุ่มของพระเมธีธรรมาจารย์ (ประสาร จนทสโร) หรือ เจ้าคุณประสาร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ที่ออกมาเคลื่อนไหว สนับสนุนสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าในนามของศูนย์พิทักษ์พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ซึ่งกระบวนการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชดังกล่าวจึงทำให้มีบุคคลและหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้อง หลายส่วน ได้แก่ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี มหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ผู้ตรวจการแผ่นดิน คณะกรรมการกฤษฎีกา และภาคส่วนในสังคม ซึ่งมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในเรื่องกระบวนการขั้นตอนตามกฎหมายในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และสมเด็จพระราชาคณะผู้สมควรให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช จนในที่สุดเพื่อเป็นการคลี่คลายความขัดแย้งและความคิดเห็นทางกฎหมาย อันไม่ตรงกันดังกล่าว สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ในการประชุมเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2559 ได้มีมติเห็นชอบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 ให้ยกเลิกความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 โดยบัญญัติความใหม่ขึ้นใช้แทนว่า “พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง และให้นายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ”²⁷ ดังนั้น การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชในปัจจุบันจึงเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามโบราณราชประเพณี ในบทความนี้ผู้เขียนมุ่งหมายจะนำเสนอสาระสำคัญของกฎหมายคณะสงฆ์ฉบับต่างๆ ตลอดทั้งกระบวนการทางกฎหมายและพระราชประเพณีในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเท่านั้น หากได้มีเจตนาที่จะสร้างความขัดแย้งในความคิดเห็นที่แตกต่างกัน แต่ประการใดไม่

2. กฎหมายคณะสงฆ์

หลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2310 และเมื่อสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงโปรดให้รวบรวมชำระกฎหมาย เมื่อปีขวด ฉศก จุลศักราช 1166 (พ.ศ. 2347) ซึ่งในเวลานั้นกฎหมายกรุงศรีอยุธยาได้สูญหาย ถูกทำลายไปเป็นอันมาก²⁸ และระยะเวลาที่เสียกรุงศรีอยุธยากับช่วงเวลาที่ได้มีการรวบรวมชำระกฎหมายห่างกันถึง 37 ปี คงเป็นที่ยากลำบากไม่น้อยในการเสาะแสวงหาบรรดากฎหมายเก่ากรุงศรีอยุธยาที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ดังนั้น จึงทรงโปรดให้รวบรวมได้เท่าใดก็เอามาเรียบเรียงตรวจแก้ทำเป็นกฎหมายฉบับหลวงขึ้นใหม่ แบ่งเป็น 4 ลักษณะ คือ 1.พระราชบัญญัติ 2. กฎพระสงฆ์ 3. พระราชกำหนดใหม่ (3 ลักษณะนี้จัดทำขึ้นในรัชกาลที่ 1) และ 4. กฎหมายลักษณะโจร 5 เส้น (ตราขึ้นในรัชกาลที่ 3)²⁹ ด้านการฟื้นฟูพระพุทธศาสนานั้น พระบาทสมเด็จพระ

²⁷ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 มาตรา 3

²⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานกฎหมายเมืองไทย และประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2493), หน้า 4 – 5.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงตั้งพระราชปณิธานในการฟื้นฟูและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแก่ราษฎรทั้งปวง ภายหลังจากที่เสียกรุงศรีอยุธยาและตั้งราชธานีใหม่ ดังที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์นิราศท่าดินแดงเมื่อปี พ.ศ. 2329 ว่า³⁰

“ ตั้งใจจะอุปถัมภ์ภักยอกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขันธสีมารักษาประชาชนและมนตรี ”

โดยในปี พ.ศ. 2331 ทรงโปรดให้สังคายนาพระไตรปิฎก ณ วัดนิพนพาราม หรือวัดสลัก (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร) และโปรดให้ตรากฎหมายเพื่อควบคุมความประพฤติของพระภิกษุและพุทธศาสนิกชนหลายฉบับ³¹ โดยกฎหมายในกฎหมายตราสามดวง ที่รัชกาลที่ 1 ทรงตราขึ้นนั้นมี 10 ฉบับ เป็นพระดำรัสตรัสสั่งเพื่อควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ให้อยู่ในพระธรรมวินัย อันไม่มีลักษณะเป็นข้อมาตรา เมื่อมีพระดำรัสตรัสสั่งก็เป็นกฎหมายและบังคับใช้ได้ เช่น ให้พระสงฆ์ผู้แสดงธรรมเทศตามพระบาลีและอรรถกถาให้บริบูรณ์ ห้ามเทศนาเป็นกาพย์กลอน และกล่าวถ้อยคำตลกคะนองโดยประมาทให้ผิดจากพระวินัย หากฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามต้องได้รับโทษานุโทษ เป็นต้น³² กฎหมายพระสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 1 จึงไม่ได้กล่าวถึงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ หากแต่ยังคงใช้รูปแบบอย่างในครั้งกรุงศรีอยุธยา คือแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 3 คณะ ได้แก่

1. คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ปกครองหัวเมืองภาคเหนือ
2. คณะคามวาสีฝ่ายขวา ปกครองหัวเมืองภาคใต้
3. คณะอรัญวาสี ปกครองพระสายปฏิบัติทั่วราชอาณาจักร

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 มีการปรับเปลี่ยนการปกครองคณะสงฆ์เล็กน้อย โดยเพิ่มเป็น 4 คณะ คือ

1. คณะเหนือ (คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย)
2. คณะใต้ (คณะคามวาสีฝ่ายขวา)
3. คณะกลาง (คณะที่ตั้งขึ้นใหม่) ปกครองพระสงฆ์ที่รวมเอาพระอารามหลวงและวัดราษฎร์

บางส่วนในกรุงเทพมหานคร

4. คณะอรัญวาสี ปกครองพระสงฆ์สายปฏิบัติทั่วราชอาณาจักรเช่นเดิม

การปกครองคณะสงฆ์เช่นนี้ใช้จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้ทรงตั้งคณะธรรมยุติกนิกาย แยกออกจากคณะสงฆ์เดิมคือมหานิกาย เมื่อครั้งทรงผนวชประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ทรงพิจารณาเห็นว่าวัตรปฏิบัติของ

³⁰ พ. ณ. ประมวลมูรค, *วรรณคดีสิบสองกวี*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: แพร่พิทยา, 2510), หน้า 103.

³¹ มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, *นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2554), หน้า 192.

³² สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, *200 ปี กฎหมายตราสามดวง*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2547), หน้า 9.

พระสงฆ์ไทยขณะนั้นคิดแบบแผนพระธรรมวินัยอยู่มาก เมื่อทรงสดับถึงกิตติศัพท์ของพระเถระมอญ รูปหนึ่งอยู่วัดบวรมงคล ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระสุเมธมุนี เป็นผู้ชำนาญพระวินัยปิฎก และประพฤติวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จึงได้ทรงวิวาสะสนทนากับพระสุเมธมุนี ก็ทรงยินดีว่า ระเบียบวัตรปฏิบัติของพระมอญไม่ห่างไกลจากพระพุทธานุญาต ก็ทรงเลื่อมใสใคร่จะประพฤติวัตรปฏิบัติตามแบบพระมอญ แต่มีเหตุขัดข้องด้วยว่าทรงประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชก็ทรงสถิตอยู่ จะประพฤติวัตรปฏิบัติให้ผิดแผกแตกต่าง อาจเกิดการเข้าใจผิด จึงได้เสด็จย้ายไปประทับ ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) เมื่อ พ.ศ. 2372 เวลานั้น มีภิกษุได้ถวายตัวเป็นศิษย์ราว 6 รูป จึงเริ่มเกิดเป็นคณะสงฆ์ ซึ่งได้นามในภายหลังว่า ธรรมยุติก³³ จึงเป็นการฟื้นฟูระเบียบวัตรปฏิบัติส่วนที่บกพร่องของพระสงฆ์สยามที่เป็นมาแต่โบราณ โดยทรงแก้ไข ให้สมบูรณทั้งพระธรรมและพระวินัย ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทาน สมณศักดิ์ให้เจ้าฟ้ามงกุฎเป็นพระราชาคณะ ภายหลังโปรดให้ย้ายมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาดิศัยพลเสพทรงสร้างขึ้นใหม่ในพระนคร แต่ยังไม่เข้าอาวาส จึงทรง พระกรุณาโปรดพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นเสมอเจ้าคณะรอง เมื่อ พ.ศ. 2379³⁴

จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงปฏิรูป การปกครองบ้านเมืองใหม่ รวมถึงการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ด้วย เพื่อประโยชน์แห่งพระศาสนา และประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักร จึงทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) โดยส่วนหนึ่งมาจากพระดำริของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส³⁵ เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติในการที่จะให้การบริหารปกครองคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เนื่องจากภิกษุมิมากขึ้นโดยลำดับกาล และกระจายกันอยู่ไม่ได้รวมเป็นหมู่เดียวกันการปกครอง ก็ต้องมีมากขึ้นตามกัน³⁶

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ในวินัยมุข เล่ม 1 ว่า “.....พวกเรากิษุ เราเป็นหมู่ที่ตั้งโดยหลักฐาน มีกฎหมายบ้านเมืองและขนบธรรมเนียมของสังคม เป็นเครื่องปกครองเหมือนหมู่คนอันตั้งเป็นหลักฐานอื่น ๆ กฎหมายและขนบธรรมเนียมเฉพาะของ พวกภิกษุเรานี้ เรียกว่า พระวินัย เป็นคู่กับ พระธรรม อันเป็นข้อปฏิบัติทางใจ รวมทั้งสองอย่างนี้ เป็นพระศาสนาเรียกว่า พระธรรมวินัย.....ภิกษุสงฆ์แม้มีพระธรรมวินัยเป็นกฎหมายสำหรับตัวอยู่

³³ พระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือเรื่องวัดสมอราย อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *เรื่องพระราช ประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 23 – 24.

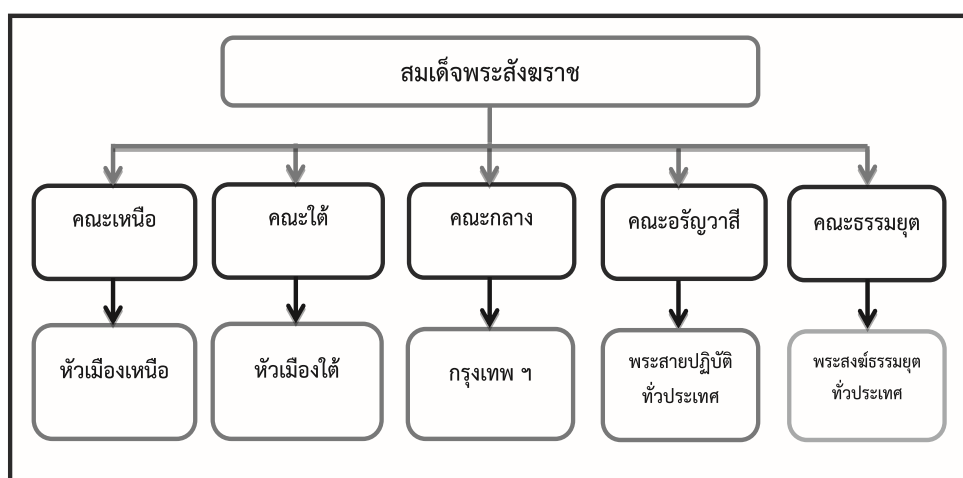
³⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *เรื่อง พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, หน้า 26 และหน้า 35.

³⁵ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง วชิรญาณวโรรส และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตามลำดับ

³⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *วินัยมุข เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 40 (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราช วิทยาลัย, 2552), หน้า 8.

ส่วนหนึ่งแล้ว ก็ยังจะต้องอยู่ในใต้อำนาจแห่งกฎหมายฝ่ายอาณาจักรอีกส่วนหนึ่งซึ่งตราไว้เฉพาะหรือเพื่อคนทั่วไป นอกจากนี้ยังควรอนุวัติจารีตประเพณีของบ้านเมืองอันไม่ขัดต่อกฎหมายสองประเภทนี้.....”³⁷

ภาพที่ 1 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์
สมัยรัชกาลที่ 3 – ก่อนพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เกิดขึ้นจากแนวพระดำริของพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต³⁸ โดยทรงมีแนวพระดำริด้านการปกครองบริหารคณะสงฆ์โดยทรงอนุโลมตามการปกครองในฝ่ายอาณาจักร เป็นแนวความคิดในการปกครองคณะสงฆ์ 3 แนวทางคือ 1. แนวทางพุทธบัญญัติ คือพระธรรมวินัย ระบบอุปชฌาย์อาจารย์ สัททวิหริกอันเตวาสิก 2. กฎหมายฝ่ายอาณาจักร 3. จารีตประเพณีของสังคม³⁹ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรัสเหนือเกล้าให้ประกาศว่า การปกครองฝ่ายพระราชอาณาจักรก็ได้ทรงพระราชดำริแก้ไขและจัดตั้งแบบแผนการปกครองให้เรียบร้อยเจริญดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นหลายประการแล้ว และฝ่ายพุทธจักรนั้นการปกครองสงฆ์สมควรทยอยมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระศาสนาและในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย ถ้าการปกครองสงฆ์สมควรเป็นไปตามแบบแผนอันเรียบร้อยพระศาสนาก็จะรุ่งเรืองถาวร และจะชักนำประชาชนทั้งหลายให้

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าค่านำ

³⁸ ประกาศในการตั้งตำแหน่งสงฆ์ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 10 หน้า 388 – 394.

³⁹ สิทธิ บุตรอินทร์ และคณะ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง รายงานวิจัย, หน้า ค.

เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาโนวาท ประพฤติสัมมาปฏิบัติและร่ำเรียนวิชาคุณในสงฆ์สำนักยิ่งขึ้น เป็นอันมาก จึงมีพระราชประสงค์จะทรงทำนุบำรุงสงฆมณฑล ให้เจริญคุณสมบัติมั่นคงสืบไป ใน พระศาสนา⁴⁰ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 โดยแบ่งเป็น 8 หมวด 45 มาตรา มีสาระสำคัญดังนี้

หมวด 1 ว่าด้วยนามและกำหนดใช้พระราชบัญญัติ พระราชบัญญัตินี้มีนามว่า พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ รัตนโกสินทรศก 121⁴¹ โดยจะโปรดให้ใช้ในมณฑลใด เมื่อใดจะได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา⁴² และให้ยกเลิกบรรดากฎหมายแบบแผนประเพณีที่ขัด กับพระราชบัญญัตินี้⁴³

หมวด 2 ว่าด้วยคณะใหญ่ กำหนดให้มีสมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ 4 คณะ ได้แก่ เจ้าคณะใหญ่ หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต และเจ้าคณะใหญ่หนกลาง เป็นพระมหาเถระที่ ทรงปรีชาในการพระศาสนา และปกครองสงฆมณฑลทั่วไปโดยให้พระมหาเถระซึ่งเป็นสมเด็จพระเจ้า คณะใหญ่ พระราชาคณะเจ้าคณะรองประชุมวินิจฉัยข้อการธุระในพระศาสนาหรือในสงฆมณฑลกัน ในที่มหาเถรสมาคม⁴⁴ ซึ่งในการประชุมมหาเถรสมาคม ต้องมีพระกรรมการตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป และ ให้คำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคมเป็นที่สุดท้ายจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้⁴⁵ นอกจากนี้ ไม่ปรากฏว่าพระราชบัญญัตินี้กำหนดเรื่องสมเด็จพระสังฆราช เนื่องจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2442 ก่อนตราพระราชบัญญัตินี้ จนสิ้นรัชกาลมิได้มีการ สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชอีกเลย ทรงใช้พระราชอำนาจบริหารคณะสงฆ์ โดยมีมหาเถรสมาคม เป็นที่ปรีชา

หมวด 3 ว่าด้วยวัด วัดมี 3 อย่าง ได้แก่ พระอารามหลวง คือวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง หรือพระกรุณาโปรดให้เข้าในบัญชีพระอารามหลวง อารามราษฎร์ คือวัดซึ่งพระราชทาน วิสุงคามสีมา และสำนักสงฆ์ คือวัดซึ่งยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา⁴⁶

หมวด 4 ว่าด้วยเจ้าอาวาส ในวัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสหนึ่งรูป เจ้าอาวาสในพระอารามหลวง แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร หรือหากไม่ทรงเลือกก็ให้เป็นหน้าที่ของพระราชาคณะ ผู้กำกับแขวงที่วัดนั้นตั้งอยู่ในการแต่งตั้งเจ้าอาวาส⁴⁷

⁴⁰ พระราชปรารภในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

⁴¹ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 1

⁴² พระบรมราชโองการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์มณฑลอุดร ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 ตอน 39 วันที่ 27 ธันวาคม ร.ศ. 127 หน้า 1142 พระบรมราชโองการประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในมณฑลมหาสารคาม มณฑลพายัพและมณฑลปัตตานี ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 41 ตอน 0 ก วันที่ 7 กันยายน 2467 หน้า 74 – 75.

⁴³ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 2

⁴⁴ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 4

⁴⁵ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 4

⁴⁶ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 5

⁴⁷ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 10 และมาตรา 11

หมวด 5 ว่าด้วยคณะแขวง เจ้าคณะแขวง (อำเภอ) ในท้องที่อำเภอหนึ่งให้กำหนดเป็นแขวงหนึ่ง ในกรุงเทพมหานครจะทรงพระกรุณาโปรดให้พระราชอาคันตุกะรูปใดเป็นเจ้าคณะแขวงแล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร⁴⁸ ในส่วนเจ้าคณะแขวงในหัวเมือง ให้เจ้าคณะเมืองเสนอต่อเจ้าคณะมณฑลเพื่อแต่งตั้ง เจ้าคณะแขวงในหัวเมืองนี้ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณศักดิ์ที่สูงกว่าให้มีสมณศักดิ์เป็นพระครู⁴⁹

หมวด 6 ว่าด้วยคณะเมือง เจ้าคณะเมือง (จังหวัด) ในหัวเมืองหนึ่งให้มีพระราชอาคันตุกะหรือพระครูเป็นเจ้าคณะเมืองรูปหนึ่ง การแต่งตั้งเจ้าคณะเมืองแล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร⁵⁰

หมวด 7 ว่าด้วยคณะมณฑล เจ้าคณะมณฑล (ภาค) ในมณฑลหนึ่งให้มีพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่เป็นเจ้าคณะมณฑลรูปหนึ่ง โดยจะทรงพระกรุณาโปรดให้พระราชอาคันตุกะรูปใดเป็นเจ้าคณะมณฑลใดแล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร⁵¹

หมวด 8 ว่าด้วยอำนาจบังคับบัญชา กำหนดเรื่องการบังคับบัญชาพระภิกษุสามเณรที่ต้องฟังบังคับบัญชาของเจ้าคณะและกำหนดโทษกรณีฝ่าฝืน นอกจากนี้ยังกำหนดวิธีการอุทธรณ์ฎีกาไว้ด้วย⁵²

พระราชบัญญัตินี้เป็นกฎหมายที่กำหนดโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไว้อย่างเป็นระบบ อันเนื่องมาจากพระราชประสงค์ที่จะให้คณะสงฆ์มีบทบาทช่วยในกิจการการศึกษาของชาติตามโครงสร้างการปฏิรูปการศึกษาให้ทันสมัย⁵³ ทรงมีพระราชดำรินั้นอันที่จะขยายการศึกษาออกไปยังหัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักร และมีพระราชประสงค์ให้วัด ซึ่งเป็นแหล่งศึกษาของกุลบุตรมาแต่โบราณเป็นที่ตั้งโรงเรียนสอนเด็กตามแบบหลักสูตรที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ให้เป็นแบบเดียวกัน เป็นการเริ่มต้นการศึกษาแบบปัจจุบัน และให้พระภิกษุเป็นผู้ช่วยรับภาระในการสั่งสอน⁵⁴ เนื่องจากทรงพระราชดำริว่าประชาชนชาวสยามโดยมากนับถือพระพุทธศาสนา จึงมีพระราชประสงค์ให้พระภิกษุสงฆ์สั่งสอนวิชาความรู้แก่พุทธศาสนิกชน⁵⁵ ซึ่งได้ทรงเริ่มไว้ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แล้ว โดยโปรดให้พระราชอาคันตุกะหลายรูปออกไปจัดการศึกษาตามพระอารามในหัวเมือง ได้ทรงอาราธนาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ที่สมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ ให้ทรงรับภาระอำนวยการฝ่ายสมณะ และโปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทรงรับหน้าที่อุทธรณ์การนั้น⁵⁶ และได้มีการแต่งตั้ง

⁴⁸ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 21 วรรคหนึ่ง

⁴⁹ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 21 วรรคสอง

⁵⁰ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 30

⁵¹ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 35

⁵² พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 40 ถึงมาตรา 45

⁵³ พุทธวิทย์ ปรานอก, *พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ไทย*, (ม.ป.ท.) : (ม.ป.ป.), หน้า 6.

⁵⁴ <http://www.watbowon.com/Monk/ja/03/> (30 มีนาคม 2559)

⁵⁵ ประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองราชกิจจานุเบกษา เล่ม 15 หน้า 333.

⁵⁶ ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 19 วันที่ 20 กรกฎาคม 121 หน้า 295.

ผู้อำนวยการศึกษามณฑลต่าง ๆ ดังเช่นที่ปรากฏในรายงานพระสงฆ์จัดการศึกษามณฑลกรุงเก่า ซึ่งพระเทพกวี ผู้อำนวยการศึกษามณฑลกรุงเก่า ได้ถวายรายงานต่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เจ้าคณะใหญ่เพื่อทรงทราบ⁵⁷

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 มีการสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส⁵⁸ เมื่อ พ.ศ. 2453 อำนาจปกครองบังคับบัญชาคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรจึงเปลี่ยนจากพระมหากษัตริย์มาอยู่ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ มหาเถรสมาคมจากเดิมซึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ก็ได้เปลี่ยนมาเป็นที่ปรึกษาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ด้วยพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ยังคงใช้บังคับเรื่อยมาโดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ 7 สองครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2475⁵⁹ แก้ไขเพิ่มเติมเรื่องการพระราชทานวิสุงคามสีมาซึ่งแต่เดิมพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 กำหนดให้ผู้ขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา สำหรับอารามเดิมที่ได้ก่อสร้างปฏิสังขรณ์ใหม่ หรือสร้างสำนักสงฆ์ขึ้นเป็นอาราม ทำจดหมายยื่นต่อผู้ว่าการเมืองนั้น ๆ ให้มีใบบอกเพื่อกราบบังคมทูลฯ ถ้าในกรุงเทพฯ ให้ยื่นต่อกระทรวงธรรมการ ให้นำความกราบบังคมทูลฯ เพื่อจะได้พระราชทานใบพระบรมราชานุญาต⁶⁰ แต่เมื่อมีการแก้ไขโดยพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2475 ได้กำหนดให้การพระราชทานวิสุงคามสีมา ต้องออกเป็นพระราชบัญญัติเป็นราย ๆ ไป⁶¹ ครั้งที่สอง ในปี พ.ศ. 2477⁶² แก้ไขเพิ่มเติมความในมาตรา 7 เรื่องที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ ซึ่งเดิมพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 กำหนดห้ามมิให้โอนกรรมสิทธิ์ แต่พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2477 แก้ไขเพิ่มเติมว่าที่วัด ที่ธรณีสงฆ์จะโอนกรรมสิทธิ์ไม่ได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจแห่งบทกฎหมายเฉพาะ⁶³ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ใช้บังคับจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ภายหลังเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง

⁵⁷ ดูเพิ่มเติมได้จาก รายงานพระสงฆ์จัดการศึกษามณฑลกรุงเก่า ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 16 วันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 118 หน้า 373.

⁵⁸ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า พระมหาสังฆปริณายกปธานาธิบดีแห่งสงฆมณฑลทั่วพระราชอาณาจักร ซึ่งมีสมณศักดิ์ว่า “สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ” นั้น ได้มีนามอย่างสังเขปว่าสมเด็จพระสังฆราช เป็นประเพณีสืบมา แต่ส่วนพระบรมราชวงศ์ผู้ได้รับมหาสมณุตมาภิเษกดำรงสมณศักดิ์เช่นนี้ หาได้เรียกว่า สมเด็จพระสังฆราช ไม่ ย่อมเรียกพระนามไปตามพระอิสริยยศแห่งพระบรมราชวงศ์ ไม่ปรากฏพระเกียรติยศในส่วนทรงดำรงสมณศักดิ์นั้นเลย จึงทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระอุปัชฌายจารย์ ได้ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นมหาสังฆปริณายกปธานาธิบดีสงฆ์ ทรงมีคุณูปการในทางพุทธศาสนกิจยิ่งนัก จึงทรงพระกรุณาโปรดให้เปลี่ยนคำนำพระนามเป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ใน ประกาศสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 วันที่ 12 เมษายน 2464 หน้า 10 - 11.

⁵⁹ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2475

⁶⁰ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 9 ข้อ 2

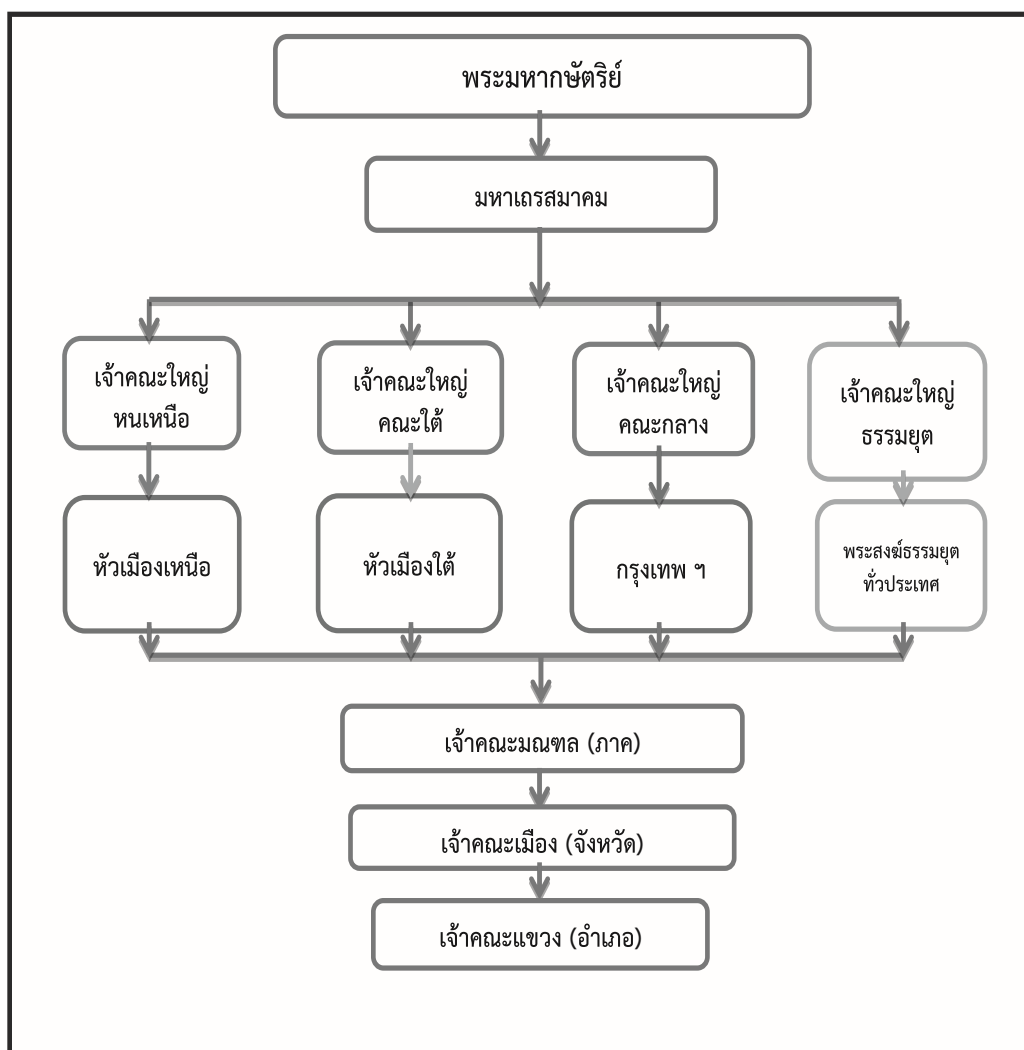
⁶¹ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2475 มาตรา 4

⁶² พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2477

⁶³ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2477 มาตรา 3

การปกครองได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484⁶⁴ เพื่อจัดการการปกครองคณะสงฆ์ โดยอนุโลมตามระบอบการปกครองบ้านเมืองเท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย⁶⁵

ภาพที่ 2 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์
ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

⁶⁴เดิมในขณะที่เป็นร่างพระราชบัญญัติ ในชั้นกรรมาธิการวิสามัญพิจารณายังชื่อว่า ร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ปรากฏในประกาศสภาผู้แทนราษฎร เรื่อง ตั้งกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 วันที่ 30 กันยายน 2484 หน้า 3526 – 3527.

⁶⁵แถลงการณ์ เรื่อง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 วันที่ 14 ตุลาคม 2484 หน้า 1415.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484

เนื่องจากพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ใช้บังคับมาเป็นเวลากว่า 39 ปี สภาผู้แทนราษฎรในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยความเห็นชอบของคณะสงฆ์⁶⁶ ได้ลงมติเห็นสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการคณะสงฆ์ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยจัดการปกครองคณะสงฆ์ให้อนุโลมตามระบอบการปกครองบ้านเมืองเท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย จึงได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ขึ้นใช้บังคับแทน โดยแบ่งเป็น 8 หมวด 60 มาตรามีสาระสำคัญดังนี้

หมวด 1 สมเด็จพระสังฆราช กำหนดให้มีตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนา⁶⁷ และให้ทรงเป็นสกลมหาสังฆปริณายก⁶⁸ ทรงใช้อำนาจบัญญัติสังฆานัตโดยคำแนะนำของสังฆสภา⁶⁹ ทรงใช้อำนาจบริหารการคณะสงฆ์ทางคณะสังฆมนตรี⁷⁰ และทรงใช้อำนาจวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร⁷¹ และในกรณีที่ไม่มีสมเด็จพระสังฆราชหรือสมเด็จพระสังฆราชไม่ทรงสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ชั่วคราว ให้สังฆนายกหรือสังฆมนตรี ซึ่งรักษาการแทนทำหน้าที่บัญชาการคณะสงฆ์แทนสมเด็จพระสังฆราช⁷²

หมวด 2 สังฆสภา ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนไม่เกิน 45 รูป ได้แก่ พระราชาคณะชั้นธรรมขึ้นไป พระคณาจารย์เอกและพระเปรียญเอก⁷³ การประชุมสังฆสภาต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดจึงจะเป็นองค์ประชุม ในการลงมติให้ใช้เสียงข้างมาก⁷⁴ และในการประชุมหากไม่มีข้อขัดข้องทางพระวินัย นายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการหรือผู้แทนจะเข้าฟังการประชุมและจะชี้แจงในการประชุมด้วยก็ได้⁷⁵ และมีการประชุมทั้งสมัยสามัญ⁷⁶ และสมัยวิสามัญ⁷⁷ สังฆสภามีอำนาจบัญญัติสังฆานัตโดยไม่ขัดกับพระธรรมวินัย⁷⁸

หมวด 3 คณะสังฆมนตรี ประกอบด้วยสังฆนายก 1 รูป และสังฆมนตรีอีกไม่เกิน 9 รูป ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง⁷⁹ มีวาระการดำรงตำแหน่ง 4 ปี⁸⁰ โดยสังฆนายกและสังฆมนตรี

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

⁶⁷ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 5

⁶⁸ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 6

⁶⁹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 7

⁷⁰ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 8

⁷¹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 9

⁷² พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 10

⁷³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 11

⁷⁴ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 17

⁷⁵ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 14

⁷⁶ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 18

⁷⁷ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 20

⁷⁸ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 22

⁷⁹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 28

อย่างน้อย 4 รูป ต้องเลือกจากสมาชิกสังฆสภา⁸¹ และคณะสังฆมนตรีต้องรับผิดชอบร่วมกัน ในกิจการทั่วไปของคณะสังฆมนตรี⁸²

หมวด 4 วัด กำหนดให้มีวัด 2 ประเภท คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว และ สำนักสงฆ์⁸³ การพระราชทานวิสุงคามสีมาให้กระทำโดยพระบรมราชโองการ⁸⁴ อันเป็นวิธีการ เช่นเดียวกับพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ก่อนที่จะมีการแก้ไขเพิ่มเติมก่อนปี พ.ศ. 2475 และวัดให้มเจ้าอาวาส 1 รูป ถ้าจำเป็นจะมีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้⁸⁵ นอกจากนี้ได้กำหนดที่วัดมี 3 ประเภท คือ ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ ที่กลบนา⁸⁶ ซึ่งที่วัดและที่ธรณีสงฆ์จะ โอนกรรมสิทธิ์ได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ⁸⁷

หมวด 5 ศาสนสมบัติ แบ่งศาสนสมบัติเป็น 2 ประเภท คือ ศาสนสมบัติกลางและ ศาสนสมบัติของวัด⁸⁸ โดยให้กระทรวงศึกษาธิการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลาง⁸⁹ ส่วนศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการโดยความเห็นชอบของ คณะสังฆมนตรี⁹⁰

หมวด 6 คณะวินัยธร ทำหน้าที่พิจารณาวินัยอัยการ⁹¹ ส่วนระเบียบการแต่งตั้ง และ วิธีพิจารณาวินัยอัยการให้เป็นไปตามสังฆานัติที่ออกโดยสังฆสภา⁹² โดยคณะวินัยธรมีอิสระ ในการพิจารณาวินัยตามพระธรรมวินัยและสังฆานัติ⁹³

หมวด 7 บทกำหนดโทษ⁹⁴ และ **หมวด 8 บทเบ็ดเตล็ด** และบทเฉพาะกาล⁹⁵ โดยเปิดโอกาส ให้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน ภายในระยะเวลา 8 ปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้

⁸⁰ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 31

⁸¹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 29 วรรคหนึ่ง

⁸² พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 30

⁸³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 38

⁸⁴ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 39 วรรคสอง

⁸⁵ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 42

⁸⁶ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 40

⁸⁷ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 41

⁸⁸ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 46

⁸⁹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 47

⁹⁰ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 49

⁹¹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 50

⁹² พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 51

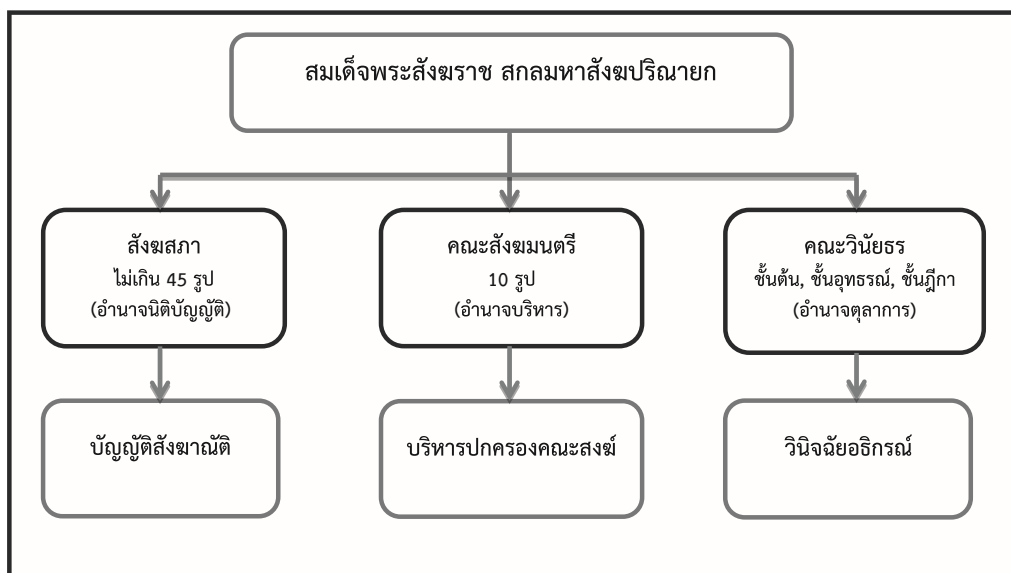
⁹³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 52

⁹⁴ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 53 ถึงมาตรา 56

⁹⁵ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาตรา 57 ถึงมาตรา 60

ภาพที่ 3 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์
ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484

โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ดังภาพที่ 3 กฎหมายได้แบ่งแยกการใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 3 ฝ่าย เพื่อให้ถ่วงดุลอำนาจกันตามแบบการปกครองของฝ่ายอาณาจักร คือมีอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ แต่ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 คือ ได้มีการยุบเลิกมหาเถรสมาคม ที่ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ใช้บังคับเป็นเวลา 21 ปี ก็ถูกยกเลิกเนื่องจากเกิดความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์มหานิกายและคณะธรรมยุต จึงได้มีการร่างกฎหมายคณะสงฆ์ขึ้นใหม่ คือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งใช้บังคับมาจนถึงปัจจุบัน

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ตราขึ้นใช้บังคับแทนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 โดยมีเหตุผลในการตราว่า การดำเนินกิจการคณะสงฆ์มิใช่เป็นกิจการอันพึงแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลอำนาจ เนื่องจากบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินการ จึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ให้สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคม ตามกฎหมายและพระธรรมวินัย⁹⁶ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แบ่งเป็น 8 หมวด 46 มาตรามีสาระสำคัญ ดังนี้

⁹⁶ หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

หมวด 1 สมเด็จพระสังฆราช เดิมบัญญัติว่าพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช⁹⁷ ต่อมาปี พ.ศ. 2535 ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมโดยกำหนดว่าพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์หนึ่ง และในกรณีตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลงให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ขึ้นทูลเกล้าถวายฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช⁹⁸ และเมื่อ พ.ศ. 2560 ได้มีการแก้ไขโดยกำหนดว่าพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์หนึ่ง⁹⁹ แต่อย่างไรก็ตามกฎหมายมิได้กำหนดระยะเวลาในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชไว้ว่าจะต้องกระทำภายในระยะเวลาเท่าใด

หมวด 2 มหาเถรสมาคม ประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราชซึ่งทรงเป็นประธานโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอีกไม่เกิน 12 รูป เป็นกรรมการ¹⁰⁰ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร ควบคุมส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ รักษาหลักพระธรรมวินัย และหน้าที่อื่น ๆ ตามที่กฎหมายบัญญัติ¹⁰¹ ปัจจุบันมหาเถรสมาคมมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (อัมพร อมฺพโร) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร เป็นประธานกรรมการ สมเด็จพระราชาคณะ 7 รูป¹⁰² เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะอื่นอีก 12 รูป¹⁰³ ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งเป็นกรรมการ

หมวด 3 การปกครองคณะสงฆ์ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม¹⁰⁴ โดยมีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค พระราชบัญญัติ

⁹⁷ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 7

⁹⁸ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 4

⁹⁹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 มาตรา 3

¹⁰⁰ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 12

¹⁰¹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 15 ตี

¹⁰² สมเด็จพระราชาคณะ 7 รูป เรียงลำดับตามอาวุโสโดยสมณศักดิ์ ดังนี้ 1. สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺญ) วัดปากน้ำ 2. สมเด็จพระมหาธีรวงศ (มานิต ถาวโร) วัดสัมพันธวงศารามวรวิหาร 3. สมเด็จพระวันรัต (จุนท์ พรหมคุตโต) วัดบวรนิเวศวิหาร 4. สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สมชาย วรชาโย) วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร 5. สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม) วัดพิชยญาติการามวรวิหาร 6. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปญฺญ) วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร และ 7. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) วัดญาณเวศกวัน

¹⁰³ พระราชาคณะ 12 รูป ดังนี้ 1. พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงโกโร) วัดยานนาวา 2. พระพรหมเมธาจารย์ (คณิศร เขมวโร) วัดบูรณศิริมาตยาราม 3. พระวิสุทธินิเทศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ) วัดปากน้ำ 4. พระพรหมเมธี (จันทน์ ธรรมจารี) วัดสัมพันธวงศารามวรวิหาร 5. พระพรหมมุนี (สุชิน อคฺคชิโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร 6. พระพรหมคิลก (เอื้อน หาสธมฺโม) วัดสามพระยา 7. พระพรหมโมลี (สุชาติ ธรรมรัตน์) วัดปากน้ำ 8. พระพรหมสิทธิ (ธงชัย สุขญาโณ) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร 9. พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธรรมจิตโต) วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร 10. พระพรหมวิสุทธาจารย์ (มนตรี คณิสฺสโร) วัดเครือวัลย์วรวิหาร 11. พระธรรมธัชมนี (อมร ญาณโทโย) วัดพุทธวนารามราชวรวิหาร 12. พระธรรมบัณฑิต (อภิพล อภิพล) วัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก

¹⁰⁴ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 20

คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ไม่ได้กำหนดตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 คณะ ซึ่งใช้มาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 3 ไว้ด้วย แต่มหาเถรสมาคมได้ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เมื่อปี พ.ศ. 2506¹⁰⁵ กำหนดให้มีตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 คณะ เข้ามาอยู่ในโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ มีเจ้าคณะใหญ่แบ่งออกเป็นเจ้าคณะใหญ่มหานิกายและธรรมยุต มีสายการบังคับบัญชาของแต่ละนิกาย แต่ทั้งสองนิกายต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม สำหรับตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ 4 คณะ ตามกฎหมายมหาเถรสมาคมได้แก่

1) **เจ้าคณะใหญ่นกกลาง** มีอำนาจปกครองบังคับบัญชาคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค 1 ภาค 2 ภาค 3 ภาค 13 ภาค 14 และภาค 15

2) **เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ** มีอำนาจปกครองบังคับบัญชาคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค 4 ภาค 5 ภาค 6 และภาค 7

3) **เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก** มีอำนาจปกครองบังคับบัญชาคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค 8 ภาค 9 ภาค 10 ภาค 11 และภาค 12

4) **เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต** มีอำนาจปกครองบังคับบัญชาคณะสงฆ์ธรรมยุตทุกภาคทั่วราชอาณาจักร

นอกจากนี้ มีการจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคโดยแบ่งเขตปกครองออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล¹⁰⁶ และมีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับคือ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอและเจ้าคณะตำบล¹⁰⁷

หมวด 4 นิคมกรรมและการสะสมทรัพย์ บัญญัติในมาตรา 24 – 30 และมีบทกำหนดโทษในมาตรา 43 โดยอำนาจในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น มหาเถรสมาคมได้ออกกฎหมายมหาเถรสมาคม เมื่อ พ.ศ. 2521¹⁰⁸ จัดโครงสร้างการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ออกเป็น 3 ชั้น คือ¹⁰⁹

1) **ชั้นต้น** อำนาจพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ในชั้นต้นเป็นของเจ้าอาวาสที่พระภิกษุผู้ถูกฟ้องสังกัดอยู่ ถ้าผู้ถูกฟ้องเป็นเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะ ก็ให้เป็นอำนาจของเจ้าคณะหรือผู้ปกครองคณะสงฆ์เหนือขึ้นไปชั้นหนึ่ง

2) **ชั้นอุทธรณ์** อำนาจพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ในชั้นอุทธรณ์เป็นของเจ้าคณะใหญ่หรือผู้ปกครองเหนือขึ้นไปชั้นหนึ่งไปกว่าเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะผู้พิจารณาในชั้นต้น

3) **ชั้นฎีกา** มหาเถรสมาคมมีอำนาจพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ชั้นฎีกา ซึ่งคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคมถือเป็นที่สุด ในกรณีนี้มหาเถรสมาคมมีอำนาจเช่นเดียวกับคณะวินัยธรชั้นฎีกา แต่มหาเถรสมาคมมีอำนาจมากกว่าตรงที่มีทั้งอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารอยู่ในองค์กรเดียว

¹⁰⁵ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2506) ข้อ 6

¹⁰⁶ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 21

¹⁰⁷ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 22

¹⁰⁸ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ข้อ 23

¹⁰⁹ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, หน้า 70.

และในบางกรณีมหาเถรสมาคมมีอำนาจวินิจฉัยหรือออกคำสั่งโดยไม่ต้องผ่านการพิจารณาในชั้นต้น หรือชั้นอุทธรณ์ด้วย¹¹⁰

หมวด 5 วัด วัดมีสองอย่างคือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ โดยให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป¹¹¹ จากเดิมที่วัดเป็นเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ซึ่งเป็นกฎหมายเอกชน ได้แก้ไขให้วัดเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505¹¹² ซึ่งเป็นกฎหมายมหาชน ปัจจุบันวัดจึงมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน

หมวด 6 ศาสนสมบัติ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่งและศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง¹¹³ การโอนที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง ให้ทำเป็นพระราชบัญญัติ แต่หากเป็นการโอนให้แก่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานอื่นของรัฐให้ทำเป็นพระราชกฤษฎีกา¹¹⁴

หมวด 7 บทกำหนดโทษ บัญญัติในมาตรา 42 ถึงมาตรา 44 ตรี ได้แก่ การกำหนดโทษสำหรับผู้ที่ไม่ได้เป็นพระอุปัชฌาย์แต่บรรพชาอุปสมบทให้แก่บุคคลอื่น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี¹¹⁵ การกำหนดโทษสำหรับภิกษุสามเณรที่ได้รับโทษถึงขั้นให้สึก ภิกษุสามเณรนั้นต้องสึกภายใน 3 วัน นับแต่วันที่ได้รับทราบคำสั่งลงโทษ¹¹⁶ หรือภิกษุที่ล่วงละเมิดพระธรรมวินัยและได้มีคำวินิจฉัยถึงที่สุดให้สึก ภิกษุนั้นต้องสึกภายใน 24 ชั่วโมง นับแต่เวลาที่ได้ทราบคำวินิจฉัย¹¹⁷ หรือประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจณ ไม่สังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่ง ไม่มีวัดที่อยู่เป็นหลักแหล่ง และต้องคำวินิจฉัยให้สึก ต้องสึกภายใน 3 วัน นับแต่วันที่ได้ทราบคำวินิจฉัย หากฝ่าฝืนไม่สึกภายในระยะเวลาดังกล่าว แล้วแต่กรณี ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี¹¹⁸ การกำหนดโทษสำหรับผู้พ้นจากความเป็นภิกษุเพราะต้องอาบัติปาราชิก แต่มาบรรพชาอุปสมบทใหม่โดยกล่าวความเท็จหรือปิดบังความจริงต่อพระอุปัชฌาย์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี¹¹⁹ การกำหนดโทษสำหรับผู้หมิ่นประมาทดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายสมเด็จพระสังฆราช ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกิน 20,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ¹²⁰ และการกำหนดโทษสำหรับผู้ใส่ความคณะสงฆ์หรือ

¹¹⁰ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 27

¹¹¹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 31

¹¹² พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535

¹¹³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 40

¹¹⁴ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 34

¹¹⁵ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 42

¹¹⁶ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา 15 จัตวา

¹¹⁷ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 26

¹¹⁸ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 43

¹¹⁹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 44

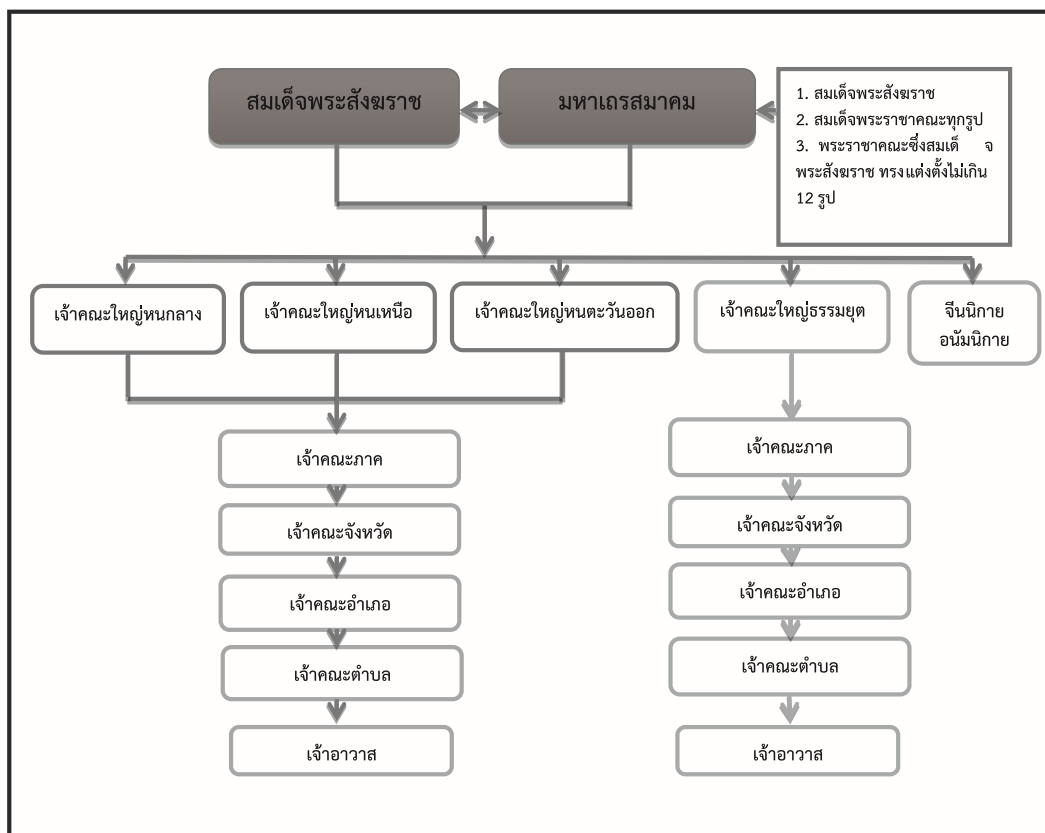
¹²⁰ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 44 ทวิ

คณะสงฆ์อื่นอันอาจก่อให้เกิดความเสียหายหรือความแตกแยก ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกิน 20,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ¹²¹

หมวด 8 เบ็ดเตล็ด บัญญัติให้พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงาน¹²² ตามประมวลกฎหมายอาญา¹²³ และการปกครองคณะสงฆ์อื่นให้กำหนดเป็นกฎกระทรวง¹²⁴

ภาพที่ 4 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

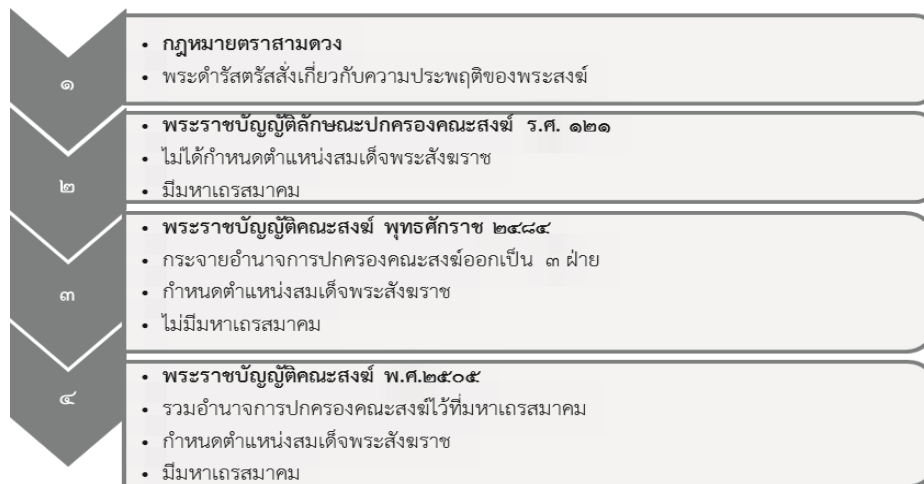
¹²¹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 44 ตี

¹²² พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 45

¹²³ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 1 (16)

¹²⁴ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 46

ภาพที่ 5 กฎหมายการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ดังภาพที่ 5 กรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2325 จนถึงปัจจุบันมีกฎหมายการปกครองคณะสงฆ์แล้วแบ่งเป็น 4 ช่วงคือ กฎหมายตราสามดวง ได้รวบรวมกฎพระสงฆ์เมื่อปี พ.ศ. 2347 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (เป็นพระดำรัสตรัสสั่งมีหลายฉบับ) ใช้บังคับเป็นเวลากว่า 98 ปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2445 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 โดยใช้บังคับเป็นเวลากว่า 39 ปี จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ใช้บังคับต่อมาเป็นเวลา 21 ปี ก็ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งเป็นกฎหมายคณะสงฆ์ที่มีผลใช้บังคับอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

สำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชในบรรดากฎหมายคณะสงฆ์ทั้ง 4 ฉบับดังกล่าว มีเพียง 2 ฉบับเท่านั้นที่บัญญัติเกี่ยวกับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช คือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ส่วนในกฎหมายตราสามดวงซึ่งเป็นพระดำรัสตรัสสั่งและพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มิได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเอาไว้ด้วย ซึ่งแม้กฎหมายจะไม่ได้กำหนดตำแหน่งดังกล่าวไว้ แต่ก็ปรากฏว่าพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตามโบราณราชประเพณีในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานแห่งคณะสงฆ์ในราชอาณาจักร

3. สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระสังฆราช เป็นตำแหน่งประมุขแห่งคณะสงฆ์ทุกนิกาย คือทรงเป็นสกลมหาสังฆปริณายก ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนามีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยดังปรากฏในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง โดยตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชกำหนดไว้ในกฎหมายครั้งแรกในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พ.ศ. 2484 แม้ก่อนหน้านี้มีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แต่ไม่ได้มีการกำหนดตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชไว้ เพราะขณะที่มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทว) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม เมื่อ พ.ศ. 2442 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชอีกเลยจนตลอดรัชกาล จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2453 ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร ให้ทรงดำรงตำแหน่ง “มหาสังฆปริณายกประธานาธิบดีสงฆ์”¹²⁵ แต่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชยังคงไม่ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่จะทรงโปรดสถาปนาตามโบราณราชประเพณี พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มีผลใช้บังคับประมาณ 39 ปี ระหว่างนี้มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช 3 พระองค์ คือสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 10 – 12¹²⁶

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475 ได้มีแนวคิดที่จะปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นประชาธิปไตย โดยได้ยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ที่ใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 และประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 แทน ซึ่งตามพระราชบัญญัติใหม่นี้ได้แบ่งแยกอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ออกเพื่อถ่วงดุลอำนาจ และที่สำคัญคือได้กำหนดเกี่ยวกับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชไว้ด้วยแต่ไม่มีมหาเถรสมาคม ระหว่างที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 มีผลใช้บังคับอยู่ 21 ปี (พ.ศ. 2484 – 2505) มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช 2 พระองค์ คือ สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 13¹²⁷ และพระองค์ที่ 14¹²⁸ แต่พระราชบัญญัติฉบับนี้ใช้บังคับได้ระยะหนึ่งก็เกิดความขัดแย้งขึ้นในคณะสงฆ์ รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงได้ร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ขึ้นใช้แทน เมื่อ พ.ศ. 2503¹²⁹ และประกาศใช้เป็นกฎหมายเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2505 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2506¹³⁰ และใช้บังคับมาจนถึงปัจจุบัน

¹²⁵ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 วันที่ 12 เมษายน 2464 หน้า 10 - 11.

¹²⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร และสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสสเทว) วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร ตามลำดับ

¹²⁷ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

¹²⁸ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร

¹²⁹ สภาร่างรัฐธรรมนูญ มีมติเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2505 รับหลักการร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. (คณะรัฐมนตรีเป็นผู้เสนอ) และมีประกาศสภาร่างรัฐธรรมนูญ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ประกาศ ณ วันที่ 29 มิถุนายน 2505 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 79 ตอนที่ 64 วันที่ 17 กรกฎาคม 2505 หน้า 1615 - 1616.

¹³⁰ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 79 ตอนที่ 115 ฉบับพิเศษ วันที่ 31 ธันวาคม 2505 หน้า 29 - 44.

เป็นเวลากว่า 54 ปีแล้ว มีการแก้ไขเพิ่มเติม 3 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2535¹³¹ ครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. 2547¹³² และครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2560¹³³ มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตามพระราชบัญญัติฉบับนี้แล้ว 5 พระองค์ คือสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 15 – 20¹³⁴ และเมื่อสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 19 สิ้นพระชนม์ลง การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 เพื่อปกครองคณะสงฆ์บริหารการพระศาสนาต่อไปนั้น นายกรัฐมนตรีได้นำนามสมเด็จพระราชาคณะขึ้นทูลเกล้า ฯ เพื่อทรงโปรดสถาปนาแล้ว และทรงพระกรุณาโปรดให้สถาปนาสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ (อัมพร อมฺพโร) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร เป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ บริหารการพระศาสนาสืบไป โดยสาระสำคัญของการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แบ่งเป็น 3ช่วงเวลา คือ

ช่วงที่ 1 กระบวนการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2506–2535 ซึ่งมีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชในช่วงเวลาดังกล่าวมาแล้ว 5 พระองค์ (พระองค์ที่ 15 – 19)

ช่วงที่ 2 กระบวนการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 – 2560 ยังไม่เคยมีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ภายหลังการแก้ไขเพิ่มเติมความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 เลย การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 จึงเป็นการสถาปนาตามกฎหมายที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมเป็นครั้งแรก แต่เมื่อเกิดปัญหาในกระบวนการสถาปนาจนมีการแก้ไขความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 เสียก่อน จึงเป็นอันว่าการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตามกระบวนการที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมเมื่อ พ.ศ. 2535 นั้น ไม่ได้ใช้ในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเลย

ช่วงที่ 3 กระบวนการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2560 – ปัจจุบัน เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2560 และมีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 7 มกราคม 2560 ให้ยกเลิกความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และบัญญัติใหม่ว่า “พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง และให้นายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ” ต่อมาเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2560 ได้มีการพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระ

¹³¹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535

¹³² พระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 พ.ศ. 2547

¹³³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560

¹³⁴ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาณทัตย์) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร และสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อัมพร อมฺพโร) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร ตามลำดับ

พระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อัมพร อมฺพโร) สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

กรุงรัตนโกสินทร์มีสมเด็จพระสังฆราชมาแล้ว 20 พระองค์ โดยตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช มีคำเรียกพระนาม 3 อย่าง คือ

1) **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า** คือ พระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับ “มหาสมณุตมาภิเชก” พระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช พระราชทานฉัตรลายทอง 5 ชั้นประกอบพระอิสริยยศ มี 3 พระองค์คือ

- **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**¹³⁵ (พระองค์เจ้าวาสุกรี) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 7 ทรงดำรงตำแหน่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นเวลา 1 ปี 4 เดือน ตั้งแต่ พ.ศ. 2394 – 2396

- **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์**¹³⁶ (พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 8 ทรงดำรงตำแหน่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2434– 2435 เป็นเวลา 10 เดือนเศษ

- **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**¹³⁷ (พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ) วัดบวรนิเวศวิหารสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 10 ทรงดำรงตำแหน่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เป็นเวลา 10 ปี 7 เดือน ระหว่าง พ.ศ. 2453 – 2464

2) **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า** คือพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า แต่มิได้รับมหาสมณุตมาภิเชก จึงเรียกพระนามว่า สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้รับพระราชทานฉัตรลายทอง 5 ชั้น หรือฉัตรตาดเหลือง 5 ชั้น ประกอบพระอิสริยยศ มี 2 พระองค์ คือ

- **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ**¹³⁸ (หม่อมเจ้าภูษงค์ สิริวิฑูโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 11 ทรงดำรงตำแหน่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ระหว่าง พ.ศ. 2464 – 2480 เป็นเวลา 16 ปี

- **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์**¹³⁹ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตโต) วัดบวรนิเวศวิหารสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 13 ทรงดำรงตำแหน่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

¹³⁵ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 วันที่ 12 เมษายน 2464 หน้า 10 – 12.

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁸ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 วันที่ 27 สิงหาคม 2464 หน้า 200 – 201.

¹³⁹ หมายกำหนดการ ที่ 22/2499 พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเจ้าและถวายฐานันดรศักดิ์ 2499 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 73 ตอนที่ 107 วันที่ 25 ธันวาคม 2499 หน้า 3898 – 3899.

พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ระหว่าง พ.ศ. 2488 – 2501 เป็นเวลา 13 ปี 9 เดือนโดยทรงเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ ในพระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อครั้งทรงผนวชเมื่อ พ.ศ. 2499 ด้วย¹⁴⁰

3) สมเด็จพระสังฆราช ได้แก่พระมหาเถระผู้ที่มีไช้พระบรมวงศานุวงศ์ คือสามัญชนที่ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช โดยพระราชทานเศวตฉัตร 3 ชั้น ประกอบพระอิสริยยศ มี 15 พระองค์ คือ

- สมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 1 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 1 ระหว่าง พ.ศ. 2325– 2337 เป็นเวลา 12 ปี¹⁴¹ ทรงเป็นกำลังสำคัญในการฟื้นฟูพระศาสนาและสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ 1

- สมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศุข) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราช วรมหาวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 2 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2337 – 2359 เป็นเวลา 22 ปี

- สมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราช วรมหาวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 3 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2359 – 2362 เป็นเวลา 3 ปี 1 เดือน

- สมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราช วรมหาวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 4 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2363 – 2365 เป็นเวลา 1 ปี 10 เดือน

- สมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 5 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 ระหว่าง พ.ศ. 2365 – 2385 เป็นเวลา 20 ปี

- สมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบูรณราชวรวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 6 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 3 ระหว่าง พ.ศ. 2386 - 2392 เป็นเวลา 6 ปี

- สมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 9 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2436 – 2442 เป็นเวลา 5 ปีเศษ หลังจากสิ้นพระชนม์ก็ได้มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชจึงว่างลงเป็นเวลา 11 ปี คือระหว่าง พ.ศ. 2442 – 2453

¹⁴⁰ หมายกำหนดการ ที่ 15/2499 พระราชพิธีทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตุลาคม พุทธศักราช 2499 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 73 ตอนที่ 84 วันที่ 16 ตุลาคม 2499 หน้า 3180 – 3186.

¹⁴¹ ก่อนที่จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2325 ในรัชกาลที่ 1 นั้น สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ทรงเคยดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชในแผ่นดินกรุงธนบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2312 – 2324 มาเป็นเวลา 12 ปี ก่อนที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะโปรดให้ถอดออกจากสมณฐานันดร

- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีโสภณ) วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 12 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 8 ระหว่าง พ.ศ. 2481- 2487 เป็นเวลา 6 ปี

- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ)¹⁴² วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 14 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลปัจจุบัน เป็นเวลา 2 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2503 - 2505

- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาณโทโย)¹⁴³ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 15 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลปัจจุบัน ระหว่าง พ.ศ. 2506 - 2508 เป็นเวลา 2 ปี เมื่อสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2508 ก็ทรงโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 16 ในปีเดียวกัน

- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี)¹⁴⁴ วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 16 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลปัจจุบัน ระหว่าง พ.ศ. 2508 - 2514 เป็นเวลา 6 ปี เมื่อสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2514 ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 17 ในปีต่อมา

- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)¹⁴⁵ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 17 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลปัจจุบัน ระหว่าง พ.ศ. 2515 - 2516 เป็นเวลาปีเศษ เมื่อสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2516 ได้ทรงโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 18 ในปีต่อมา

- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน)¹⁴⁶ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 18 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 9 ระหว่าง พ.ศ. 2517 - 2531 เป็นเวลา 14 ปี เมื่อสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2531 ก็ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 19 ในปีต่อมา

- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน)¹⁴⁷ วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 19 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 9

¹⁴² ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 77 ตอนที่ 38 ฉบับพิเศษ วันที่ 9 พฤษภาคม 2503 หน้า 1 - 7.

¹⁴³ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และสมเด็จพระราชาคณะ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 80 ตอนที่ 45 ฉบับพิเศษ วันที่ 13 พฤษภาคม 2506 หน้า 1 - 9.

¹⁴⁴ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 82 ตอนที่ 102 ฉบับพิเศษ วันที่ 26 พฤศจิกายน 2508 หน้า 1 - 6.

¹⁴⁵ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 89 ตอนที่ 114 ฉบับพิเศษ วันที่ 27 กรกฎาคม 2515 หน้า 1 - 7.

¹⁴⁶ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 91 ตอนที่ 106 ฉบับพิเศษ วันที่ 22 มิถุนายน 2517 หน้า 1 - 5.

¹⁴⁷ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 106 ตอนที่ 63 ฉบับพิเศษ วันที่ 21 เมษายน 2532 หน้า 1 - 7.

ระหว่าง พ.ศ. 2532 – 2556 เป็นเวลา 24 ปี 6 เดือน 3 วัน ยาวนานยิ่งกว่าสมเด็จพระสังฆราช
ทุกพระองค์ในอดีต เมื่อสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2556 ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลงจึงทรง
พระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2560

- **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อมฺพร อมฺพโร)** วัดราชบพิธ
สถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 ทรงดำรงตำแหน่งในสมัยรัชกาล
ปัจจุบันตั้งแต่วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2560 เป็นต้นมา

สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง 20 พระองค์ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนา
เป็นลำดับมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลปัจจุบันนั้นมีพระราชประเพณีในการสถาปนาเป็น
2 ลักษณะคือ¹⁴⁸ พระราชพิธีสมณุตตมาภิเษก และพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ดังที่กล่าว
แล้วในตอนต้นว่าในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชแล้ว 20
พระองค์ สำหรับกระบวนการทูลเกล้าฯ รายชื่อสมเด็จพระราชาคณะเพื่อทรงโปรดสถาปนาเป็น
สมเด็จพระสังฆราชนั้น เป็นกระบวนการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แต่
พระราชบัญญัติดังกล่าวมิได้มีกำหนดระยะเวลาในขั้นตอนต่าง ๆ ไว้ด้วย จึงเป็นพระราชอำนาจของ
พระมหากษัตริย์ตามโบราณราชประเพณีที่จะทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย ว่ากรณีจะสมควรประการใด
และเมื่อใด ซึ่งที่ผ่านมาเมื่อสมเด็จพระสังฆราชสิ้นพระชนม์ลงและมีพระราชพิธีพระราชทานเพลิง
พระศพแล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใหม่โดยมี
ช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป เช่น เมื่อสมเด็จพระสังฆราชสิ้นพระชนม์ลงก็มีการสถาปนาสมเด็จพระ
สังฆราชพระองค์ใหม่ในปีเดียวกันบ้าง ปีถัดไปบ้าง หลังจากนั้น 2 ปีบ้าง 11 ปีบ้าง จนถึง 38 ปี
จึงได้มีการสถาปนาก็มี

4. พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร รัชกาลที่ 10

พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิ
พลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 นั้น เมื่อ พ.ศ. 2499 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีหมายกำหนดการพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์
สมเด็จพระสังฆราช เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า และถวายฐานันดรศักดิ์เป็นกรมหลวง โดยมีทั้งพิธีพุทธ
และพิธีพราหมณ์ดังนี้¹⁴⁹

¹⁴⁸ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, *ราชกิจจานุเบกษาฉบับจดหมายเหตุพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระญาณ
สังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันศุกร์ที่ 21 เมษายน
พุทธศักราช 2532*, (กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2534)

¹⁴⁹ หมายกำหนดที่ 22/2499 พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเจ้าและถวายฐานันดรศักดิ์ 2499
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 73 ตอนที่ 107 วันที่ 25 ธันวาคม 2499 หน้า 3898 – 3899.

1. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต ไปยังวัดบวรนิเวศวิหาร

2. เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระอุโบสถ ทรงจุดธูปเทียนถวายนมัสการพระพุทธชินสีห์

3. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานอาลักษณ์อ่านประกาศกระแสพระบรมราชโองการสถาปนาสมณศักดิ์ และฐานันดรศักดิ์ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง จบแล้ว

4. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ถวายน้ำพระมหาสังข์และทรงประเคนพระสุพรรณบัฏ พัดยศ ไตรและย่าม พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์ ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย บัณเฑาะว์ สังข์แตร และดุริยางค์ เมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว

5. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์ที่เจริญชัยมงคลคาถา พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก

6. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินกลับ

7. เจ้าพนักงานตั้งบายศรี พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชพระสุพรรณบัฏ เป็นเสร็จการเมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ สิ้นพระชนม์ลงเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน 2501¹⁵⁰ และเสร็จสิ้นการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพแล้ว ต่อมาวันที่ 4 พฤษภาคม 2503 ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 14¹⁵¹ และเมื่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร สิ้นพระชนม์ลงเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2505¹⁵² เมื่อพระราชทานเพลิงพระศพแล้ว วันที่ 4 พฤษภาคม 2506 ทรงพระกรุณาโปรดให้สถาปนาสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาณทัตย์) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 15 เพื่อบริหารการพระศาสนาตามกฎหมายคณะสงฆ์และระเบียบราชประเพณีสืบไป¹⁵³

ต่อมาใน พ.ศ. 2508 เมื่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (อยู่ ญาณทัตย์) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2508

¹⁵⁰ ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 25 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75 ตอนที่ 93 ฉบับพิเศษ วันที่ 11 พฤศจิกายน 2501 หน้า 1.

¹⁵¹ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 77 ตอนที่ 38 วันที่ 9 พฤษภาคม 2503 หน้า 1 - 7.

¹⁵² หมายกำหนดการ ที่ 12/2505 พระราชกฤษฎีกาตั้งกษัตริย์นามพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 79 ตอนที่ 57 ฉบับพิเศษ วันที่ 22 มิถุนายน 2505 หน้า 8 - 9.

¹⁵³ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และสมเด็จพระราชาคณะ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 80 ตอนที่ 45 ฉบับพิเศษ วันที่ 13 พฤษภาคม 2506 หน้า 1 - 9.

และเสร็จสิ้นการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพแล้ว¹⁵⁴ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 16¹⁵⁵ โดยทรงมีพระราชดำริว่า ในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชนั้น สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นสกลมหาสังฆปริณายก ประธานาธิบดีสงฆ์ ในพระบรมพุทธานุภาพแห่งราชอาณาจักรไทยอีกทั้งทรงเป็นที่เคารพสักการะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกรัชกาล ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ รัฐบาล และพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จึงทรงอาศัยพระราชอำนาจทรงสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะขึ้นทรงดำรงสมณศักดิ์สมเด็จพระสังฆราช และสมควรที่จะถวายพระเกียรติยศในตำแหน่งซึ่งมีความสำคัญและเชิดชูพระพุทธานุภาพสืบไป¹⁵⁶ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นพระราชพิธีต่างหากโดยเฉพาะและให้มีลักษณะการพระราชพิธีแตกต่างจากแต่ก่อน ซึ่งเดิมมีเพียงเจ้าพนักงานอาลักษณ์อ่านกระแสพระบรมราชโองการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชและถวายพระสุพรรณบัฏ พัตยศ และเครื่องสมณศักดิ์ การพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชต่อแต่นี้ มีพระราชดำริให้ประกาศกระแสพระบรมราชโองการและถวายพระสุพรรณบัฏ พัตยศ และเครื่องสมณศักดิ์ ท่ามกลางมหาสังฆนิบาตประกอบด้วย สมเด็จพระราชาคณะ พระกรรมกรมหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัดทั่วราชอาณาจักร และทางราชอาณาจักรก็ครบทุกสถาบันนับแต่พระบรมวงศานุวงศ์ ประธานฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ ตลอดจนข้าราชการทั้งปวง พร้อมกันอนุโมทนาสาธุการ สมกับที่จะเป็นองค์พระประมุขปกครองคณะสงฆ์ เป็นที่เชิดชูพระศาสนาสืบไป¹⁵⁷

พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดขึ้นใหม่จึงประกอบด้วยพระราชพิธี 2 พระราชพิธี คือพระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏและพระราชพิธีสถาปนา ดังนี้¹⁵⁸

1. พระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ กระทำ ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งจะกระทำคนละวันหรือวันเดียวกันกับพระราชพิธีสถาปนาก็ได้สุดแต่พระฤกษ์ โดยโหรจะคำนวณพระฤกษ์ เมื่อเจ้าพนักงานอาลักษณ์จารึกพระสุพรรณบัฏ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย สังกัณห์ ดุริยางค์เมื่อเสร็จการ จากนั้นอัญเชิญพระสุพรรณบัฏขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงเจิม

¹⁵⁴ หมายกำหนดการ ที่ 19/2508 พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาณโท) ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส พุทธศักราช 2508 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 82 ตอนที่ 99 วันที่ 16 พฤศจิกายน 2508 หน้า 2801 – 2807.

¹⁵⁵ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 82 ตอนที่ 102 ฉบับพิเศษ วันที่ 26 พฤศจิกายน 2508 หน้า 1 – 6.

¹⁵⁶ หมายกำหนดการ ที่ 21/2508 พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 82 ตอนที่ 101 วันที่ 23 พฤศจิกายน 2508 หน้า 2915 – 2917.

¹⁵⁷ ทรงสรค์ นิลกำแหง, “พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช กรุงรัตนโกสินทร์”, *ศิลปวัฒนธรรม* 30, 12 (ต.ค. 2552), หน้า 130.

¹⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130 – 131.

2. พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก กระทำ ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่นเดียวกับพระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ โดยสมเด็จพระราชาคณะ ถวายศีล เมื่อทรงศีลแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานอาลักษณ์อ่านประกาศพระบรมราชโองการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชท่ามกลางสังฆมณฑลและฝ่ายราชอาณาจักร สมเด็จพระราชาคณะนำสวดสังฆานุโมทนา พระกรรมกรมหาเถรสมาคมรับอนุโมทนาสาธุการแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระดำเนินไปถวายน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏแด่สมเด็จพระสังฆราช ถวายพระสุพรรณบัฏ พัดยศ เครื่องสมณศักดิ์ และพระตราตำแหน่งพระสงฆ์ในสังฆมณฑลเจริญชัยมงคลคาถา ขาวพนักงานประโคมสังข์แตร ดุริยางค์ พระสงฆ์ในพระอารามทั่วราชอาณาจักรประชุมในพระอุโบสถเจริญชัยมงคลคาถาและย่ำระฆังพร้อมกัน เสร็จแล้ว สมเด็จพระสังฆราชทรงรับเครื่องสักการะจากพระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายและฝ่ายธรรมยุต ผู้แทนพระบรมวงศานุวงศ์ ประธานองคมนตรี นายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา ประธานศาลฎีกา บรรพชิต ญวนและจีน เป็นเสร็จพิธี ซึ่งการพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชซึ่งทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้กำหนดขึ้นใหม่นี้ ใช้ในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ 16 ถึงพระองค์ที่ 19 (พ.ศ. 2508 – 2532)¹⁵⁹

สำหรับพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชในรัชกาลปัจจุบัน ในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ ที่ 20 นับเป็นการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์แรกในรัชกาลปัจจุบัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีสองพระราชพิธีคือ พระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏและพระราชพิธีสถาปนาเช่นเดียวกับการพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระบรมชนกนาถ ดังนี้

1. พระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ กระทำ ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันพฤหัสบดี ที่ 9 กุมภาพันธ์ 2560 โดย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พลเรือเอก หม่อมเจ้าปุสาณ สวัสดิวัตน์ เสด็จแทนพระองค์ในการพระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใหม่ ในการนี้พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ 5 รูป เจริญชัยมงคลคาถา ไห่หลวงลั่นฆ้องชัย เจ้าพนักงานอาลักษณ์จารึกพระนามสมณศักดิ์ลงในพระสุพรรณบัฏพราหมณ์เป่าสังข์ ภูษามาลาแกว่งบัณเฑาะว์ ขาวพนักงานประโคมสังข์ แตรดุริยางค์ เสร็จแล้ว พระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ ประธานพระครูพราหมณ์ ถวายน้ำเทพมนตร์ เจริญพระสุพรรณบัฏเชิญขึ้นประดิษฐานไว้บนธรรมาสันติลาหน้าพระพุทธรูปมหายานรัตนปฏิมากร พระสุพรรณบัฏที่จารึกนี้ใช้ในการพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ 20 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2560¹⁶⁰

¹⁵⁹ หมายกำหนดการ ที่ 21/2508 พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หมายกำหนดการ ที่ 12/2515 พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หมายกำหนดการ ที่ 12/2517 พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ หมายกำหนดการ ที่ 6/2532 พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

¹⁶⁰ http://news.ch7.com/detail/214061/พลเรือเอก_หม่อมเจ้าปุสาณ_สวัสดิวัตน์.html (10 กุมภาพันธ์ 2560)

2. พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก กระทำ ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันอาทิตย์ ที่ 12 กุมภาพันธ์ 2560 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต ไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ในการพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ดังนี้

เวลา 18 นาฬิกา เสด็จเข้าพระอุโบสถ ทรงประเคนผ้าไตรแด่พระสงฆ์ ซึ่งดำรงตำแหน่ง กรรมการมหาเถรสมาคม เมื่อพระสงฆ์ออกไปครองผ้าเสร็จแล้วกลับเข้ามานั่งยังอาสน์สงฆ์ตามลำดับ

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระรัตนตรัย ทรงศีล สมเด็จพระราชาคณะถวายศีล จบแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาลักษณ์ กองอาลักษณ์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี อ่านประกาศกระแสพระราชโองการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก จบ สมเด็จพระราชาคณะนำสวดคาถา “สงฆราชภูธูปนา นุโมทนา” แล้วพระสงฆ์กรรมการมหาเถรสมาคมนำสวด “โส อตถลทโธ” แล้วสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเสด็จไปประทับที่อาสน์สงฆ์ พร้อมด้วยกรรมการมหาเถรสมาคม ณ ท่ามกลาง สังฆมณฑล ซึ่งมีเจ้าคณะใหญ่เจ้าคณะภาคและเจ้าคณะจังหวัด

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปถวายน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวรรตแด่สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก และถวายพระสุพรรณบัฏ พระตราตำแหน่ง พัดยศ และเครื่องสมณศักดิ์ ขณะนี้ พระสงฆ์ในสังฆมณฑลเจริญชัยมงคลคาถา ไห่หลวงล้านช้างชัย พรหมณ์เป่าสังข์ ภูษามาลา แกว่งบัณเฑาะว์ เจ้าพนักงานประโคมสังข์ แตร ดุริยางค์ พระสงฆ์ตามพระอารามทั่วราชอาณาจักร ซึ่งชุมนุมในพระอุโบสถเจริญชัยมงคลคาถาและย่ำระฆัง

เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายเครื่องสมณศักดิ์แด่สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกและทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์ในสังฆมณฑลตามลำดับแล้ว ทรงหลั่งทักษิโณทก พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก จบแล้ว สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จไปประทับ ณ อาสน์สงฆ์กลางพระอุโบสถ พระมหาเถรฝ่ายคณะธรรมยุตและฝ่ายมหานิกาย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประธานองคมนตรี นายกรัฐมนตรี ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ประธานศาลฎีกา ถวายเครื่องสักการะแด่สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก แล้ว สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จออกจากพระอุโบสถทางพระทวารกลาง ทรงรับเครื่องสักการะของบรรพชิตฆวนและจีน ส่วนพระสงฆ์นอกนั้นออกจากพระอุโบสถ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับ¹⁶¹

¹⁶¹ หมายกำหนดการ ที่ 5/2560 หมายกำหนดการพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 4 ข วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2560 หน้า 13 – 14.

5. กระบวนการพิจารณาเสนอนามสมเด็จพระราชาคณะ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช เป็นพระราชประเพณีของพระมหากษัตริย์ที่ทรงปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณปรากฏหลักฐานในจารึกที่พบในที่ต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ด้วยประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก จึงทรงมีพระราชภาระที่จะต้องอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ ซึ่งประชากรราษฎรที่อาศัยอยู่ในขอบเขตสีมาอาณาจักรเคารพนับถือ ในด้านพระพุทธศาสนาได้ทรงทำนุบำรุงวัดวาอารามตลอดจนพระภิกษุสงฆ์ โดยทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์ บริหารการพระศาสนาตามพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตามแบบแผนธรรมเนียมปฏิบัติในอดีต พระมหากษัตริย์จะทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยตามพระราชอัธยาศัยที่จะทรงสถาปนาพระมหาเถระรูปใดรูปหนึ่งขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช¹⁶² ต่อมาเมื่อมีกฎหมายคณะสงฆ์กำหนดเรื่องการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชไว้ การสถาปนาจึงเป็นไปตามกฎหมายคณะสงฆ์ดังกล่าวจนถึงปัจจุบัน

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งเป็นกฎหมายคณะสงฆ์ที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน ได้กำหนดเรื่องการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชไว้ในมาตรา 7 ว่า พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตามกฎหมายดังกล่าวมาแล้ว 5 พระองค์ คือสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 15 เมื่อ พ.ศ. 2506 สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 16 เมื่อ พ.ศ. 2508 สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 17 เมื่อ พ.ศ. 2515 สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 18 เมื่อ พ.ศ. 2517 และสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 19 เมื่อ พ.ศ. 2532 โดยกฎหมายคณะสงฆ์กำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รักษาการตามกฎหมาย¹⁶³ เมื่อครั้งสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร สิ้นพระชนม์ลงเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2531¹⁶⁴ และมีพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพระหว่างวันที่ 17 – 19 มีนาคม 2532¹⁶⁵ แล้ว ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง มีสมเด็จพระพุฒาจารย์

¹⁶² ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *รายงานการศึกษาข้อมูลเรื่อง พระราชพิธีในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช*, (กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 74.

¹⁶³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 6

¹⁶⁴ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง สมเด็จพระสังฆราชสิ้นพระชนม์ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 105 ตอนที่ 145 วันที่ 1 กันยายน 2531 หน้า 6378.

¹⁶⁵ หมายกำหนดการ ที่ 3/2532 พระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์วาสโน) ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส มีนาคม พุทธศักราช 2532ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 106 ตอนที่ 35 วันที่ 7 มีนาคม 2532 หน้า 1755 – 1763.

(อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษา¹⁶⁶ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช¹⁶⁷ กรมการศาสนาจึงได้เสนอนามสมเด็จพระราชาคณะ 6 รูป เรียงตามลำดับอาวุโสโดยสมณศักดิ์ดังนี้ 1. สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร 2. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินธโร) วัดสามพระยา 3. สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (วิน ธมฺมาโร) วัดราชผาติการาม 4. สมเด็จพระวันรัต (จิบ ฐิตธมฺโม) วัดโสมนัสวิหาร 5. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และ 6. สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สธิตฺ เขมจารี) วัดปทุมคงคา ต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในฐานะผู้รักษาการตามกฎหมาย เพื่อเสนอต่อนายกรัฐมนตรี และนำความกราบบังคมทูลเพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชต่อไป สมเด็จพระราชาคณะ ทั้ง 6 รูป เป็นพระมหาเถระผู้มีศีลาจารวัตรงดงามเป็นที่เคารพสักการะแก่มหาชนพุทธบริษัททั่วไป ทรงความรู้ทั้งในทางปริยัติและปฏิบัติ ประกอบศาสนกิจอันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและ พระศาสนาเป็นที่ประจักษ์ แต่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินธโร) วัดสามพระยา สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสโดยสมณศักดิ์รองลงมาจากสมเด็จพระญาณสังวรได้มีลิขิตถึงอธิบดีกรมการ ศาสนา เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2532 ขอลอนชื่อหากจะพึงมีในการพิจารณาเพื่อสถาปนาเป็นสมเด็จพระ สังฆราช¹⁶⁸ และต่อมาสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ)¹⁶⁹ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชในขณะนั้น ได้มีลิขิตถึงอธิบดีกรมการศาสนาเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2532 ว่าพระเถระที่สมควรจะดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ต่อไป ควรจะเป็นสมเด็จพระ ญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร¹⁷⁰ ซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ แต่

¹⁶⁶ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 10 (ก่อนมีการแก้ไขโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535)

¹⁶⁷ ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 105 ตอนที่ 144 ฉบับพิเศษ วันที่ 31 สิงหาคม 2531 หน้า 7.

¹⁶⁸ <http://www.posttoday.com/analysis/report/416974> (15 เมษายน 2559)

¹⁶⁹ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) หรือพระพิมลธรรม มีเหตุการณ์เกี่ยวกับท่านที่น่านศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ผู้เขียนขอเรียงลำดับเหตุการณ์ในสมัยรัฐบาลต่างๆ ตามปี พ.ศ. ดังนี้ สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อ พ.ศ. 2503 ถูก ถอดออกจากสมณศักดิ์ พระพิมลธรรม เนื่องจากไม่ปฏิบัติตามพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชและใน พ.ศ. 2505 ถูกกล่าวหา ว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และบังคับสึกแต่ไม่ยอมกล่าวคำลาบวช และถูกขังเป็นเวลากว่า 5 ปี โดยนุ่งห่มผ้าขาวแทนผ้ากาสา ฬสตร์ นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2505 ยังได้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 โดยมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ใช้บังคับแทน ต่อมาสมัยรัฐบาลพลเอกถนอม กิตติขจร (ยศขณะนั้น) ใน พ.ศ. 2509 ศาลทหารกรุงเทพพิพากษา ยกฟ้อง และสมัยรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ใน พ.ศ. 2518 คืนสมณศักดิ์ที่ พระพิมลธรรมสมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ใน พ.ศ. 2523 ได้รับแต่งตั้งเป็นสภานายกมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ต่อมาในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ พ.ศ. 2524 ให้กลับดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และ พ.ศ. 2528 พระราชทานสถาปนา เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระพุฒาจารย์ และสมัยรัฐบาลพลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ (ยศขณะนั้น) ใน พ.ศ. 2531 เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) มรณภาพ เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2532 สิริอายุ 86 ปี 66 พรรษา ซึ่งก่อนหน้านั้น วันที่ 21 มีนาคม 2532 สมเด็จพระพุฒาจารย์ในฐานะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช มีลิขิต ถึงอธิบดีกรมการศาสนาว่า สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 19 ควรจะเป็น สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวร นิเวศวิหาร

¹⁷⁰ <http://www.posttoday.com/analysis/report/416974> (15 เมษายน 2559)

อย่างไรก็ดีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 7 ขณะนั้น (พ.ศ. 2532)¹⁷¹ บัญญัติไว้เพียงว่า “พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช” มิได้บัญญัติว่าผู้สมควรได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชจะต้องเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์หรือโดยพรรษา และไม่ได้กำหนดระยะเวลาในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใหม่เอาไว้ด้วย อีกทั้งไม่ได้กำหนดให้มหาเถรสมาคมเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเสนอนามสมเด็จพระราชาคณะเพื่อทรงสถาปนาอีกด้วย การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชจึงเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชในอดีตที่ผ่านมาจึงราบรื่นไม่มีข้อกังขา ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะพระเถระอาวุโสโดยพรรษา สละสิทธิในการเสนอชื่อเพื่อขอรับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชดังเหตุการณ์เมื่อครั้งการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเมื่อปี พ.ศ. 2532¹⁷² นอกจากนี้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 7 เดิมก่อนที่จะมีการแก้ไขก็มิได้บัญญัติว่าการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชนั้นจะสถาปนาได้เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น จึงมีกระแสแนวความคิดเรื่องการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช 2 พระองค์ขึ้น¹⁷³ โดยนายดุสิต โสภิตชา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี พรรคกิจสังคม ได้เสนอความเห็นผ่านหนังสือพิมพ์มติชนรายวันพาดหัวข่าวหน้า 1 ว่า “สงฆ์เคลื่อนไหวตั้งสังฆราช 2 องค์” ซึ่งมีรายละเอียดโดยสรุปว่า¹⁷⁴ พระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะอำเภอในภาคอีสานมีความเห็นสอดคล้องกันว่า สมเด็จพระสังฆราชของค์ใหม่ควรเป็นพระเถระจากฝ่ายมหานิกาย เพื่อสลับกันกับพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เพราะสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ก่อนเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย¹⁷⁵ สมเด็จพระราชาคณะฝ่ายมหานิกาย 2 รูป ที่สมควรได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใหม่คือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) วัดสามพระยา หรือสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาก อาสโภ) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษา สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร และพระเถระในฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

¹⁷¹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 7 บัญญัติว่า “พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช” ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 4 ให้ยกเลิกความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

“มาตรา 7 พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง

ในกรณีที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอนามสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

ในกรณีที่สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอนามสมเด็จพระราชาคณะรูปอื่นผู้มีอาวุโสโดยสมณศักดิ์รองลงมาตามลำดับ และสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช”

¹⁷² <http://www.posttoday.com/analysis/report/416974> (15 เมษายน 2559)

¹⁷³ ในประเทศกัมพูชา มีสมเด็จพระสังฆราช 2 พระองค์คือ สมเด็จพระอัครมหาสังฆราชาธิบดี เทพวงศ์ เป็นประมุขสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และสมเด็จพระมหาสังฆราช บัวคลี เป็นประมุขสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต <http://www.alittlebuddha.com/News%202011/May%202011/16%20May%202011.html> (1 กันยายน 2559)

¹⁷⁴ <http://www.posttoday.com/analysis/report/416974> (15 เมษายน 2559)

¹⁷⁵ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์วาสนา) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชในสมัยรัชกาลปัจจุบัน ระหว่าง พ.ศ. 2517 – 2531

ควรจะต้องทำที่สนับสนุนสมเด็จพระราชาคณะฝ่ายมหานิกายเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ใหม่ ถ้าไม่อาจตกลงกันได้ก็ควรจะให้มีการเปิดชาวเสียงพระสงฆ์ทั่วประเทศซึ่งจะเป็นทางออกที่ดีทางหนึ่ง หากมีการตั้งสมเด็จพระราชาคณะฝ่ายธรรมยุติกนิกายขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช โอกาสที่จะมีการตั้งสมเด็จพระสังฆราชสององค์ก็มิได้อยู่สูงมาก เพราะความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 บัญญัติไว้เพียงว่า “พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช” ไม่ได้กำหนดไว้ว่าจะทรงสถาปนาได้กี่องค์ และไม่ได้กำหนดว่าจะต้องสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์เท่านั้น ซึ่งขณะนั้นสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์คือ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร ส่วนสมเด็จพระราชาคณะที่มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาคือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) วัดสามพระยา และสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาก อาสโน) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ตามลำดับ แต่ต่อมาสมเด็จพระราชาคณะฝ่ายมหานิกายทั้งสองรูปก็ได้มีลิขิตถึงอธิบดีกรมการศาสนาขอถอนชื่อและเสนอความเห็นว่าจะพระเถระที่สมควรจะดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ต่อไปควรจะเป็นสมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร ดังได้กล่าวไปแล้ว

ต่อมารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจึงได้เสนอนามสมเด็จพระราชาคณะทั้ง 6 รูป พร้อมด้วยความเห็นดังกล่าวต่อนายกรัฐมนตรี เพื่อให้คำแนะนำกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทเพื่อทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชตามพระราชอัธยาศัย ซึ่งคณะรัฐมนตรีพิจารณาแล้วมีมติเห็นสมควรนำความกราบบังคมทูลถวายความเห็น ว่า สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์เป็นผู้เหมาะสมได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชคือ สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร เลขาธิการคณะรัฐมนตรีจึงได้มีหนังสือถึงราชเลขาธิการขอให้คำแนะนำกราบบังคมทูลพระกรุณา การจะควรประการใดสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ราชเลขาธิการได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดให้สถาปนาสมเด็จพระญาณสังวร เป็นสมเด็จพระสังฆราช ตามมติเอกฉันท์ที่ถวายความเห็น¹⁷⁶ และได้มีพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในราชทินนามเดิมคือ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก¹⁷⁷ สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 19 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันศุกร์ ที่ 21 เมษายน 2532 ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง¹⁷⁸

ต่อมาปี พ.ศ. 2535 ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 4 กำหนดให้ยกเลิกความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระ

¹⁷⁶ ทรงสรศักดิ์ นิลกำแหง, “พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช กรุงรัตนโกสินทร์”, *ศิลปวัฒนธรรม* 30, 12 (ต.ค. 2552), หน้า 135.

¹⁷⁷ ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 106 ตอนที่ 63 ฉบับพิเศษ วันที่ 21 เมษายน 2532 หน้า 1 – 7.

¹⁷⁸ หมายกำหนดการ ที่ 6/2532 พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 106 ตอนที่ 59 ฉบับพิเศษ วันที่ 16 เมษายน 2532 หน้า 29 – 31.

พระสังฆราชพระองค์หนึ่งเพื่อความชัดเจนเนื่องจากความในมาตรา 7 เดิม กำหนดให้มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชแต่ไม่ได้กำหนดว่ามีได้กี่องค์ จนมีแนวคิดเรื่องสมเด็จพระสังฆราชสองพระองค์ขึ้น ความในมาตรา 7 ที่แก้ไขเพิ่มเติมใหม่จึงกำหนดชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์หนึ่ง และเพิ่มเติมความในวรรคสองว่าในกรณีที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช และวรรคสามกำหนดว่า ในกรณีที่สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอสมเด็จพระราชาคณะรูปอื่นผู้มีอาวุโสโดยสมณศักดิ์รองลงมาตามลำดับ และสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งมาตรา 7 เดิมก่อนการแก้ไขเพิ่มเติมไม่มีความในวรรคสองและวรรคสามดังกล่าว การเพิ่มเติมความในวรรคสองและวรรคสามของมาตรา 7 จึงเป็นการแสดงเจตนารมณ์ของกฎหมายว่าต้องการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับการเสนอนามเพื่อสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เพื่อสามารถกำหนดตัวบุคคลคือพระมหาเถระที่แน่นอนชัดเจนว่าจะเป็นผู้ใด โดยใช้ความอาวุโสโดยสมณศักดิ์เป็นเกณฑ์ในการกำหนด ซึ่งเดิมไม่มีเกณฑ์นี้ปรากฏอยู่ในกฎหมายคณะสงฆ์

สำหรับเหตุผลในการแก้ไขเพิ่มเติมความในมาตรา 7 ตามที่ปรากฏตามหมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 คือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ใช้บังคับมาเป็นเวลานานแล้ว สมควรปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และการแต่งตั้งผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราชฯ¹⁷⁹ โดยการกำหนดขั้นตอนการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชและคุณสมบัติของพระมหาเถระที่จะได้รับการเสนอนามเพื่อสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชให้เป็นที่น่าพอใจแก่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 7 เดิม และที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 แม้จะมีการแก้ไขเพิ่มเติมรายละเอียดขั้นตอนกระบวนการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชและคุณสมบัติของพระมหาเถระที่สมควรได้รับการเสนอนามเพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช แต่ทั้งกฎหมายเดิมและที่แก้ไขเพิ่มเติมใหม่ไม่ได้กำหนดระยะเวลาในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชไว้ด้วยในทุกขั้นตอน จึงถือเป็นดุลพินิจของผู้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายที่จะดำเนินการในขั้นตอนซึ่งอยู่ในอำนาจหน้าที่ของตนตามที่เห็นสมควร ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการเสนอสมเด็จพระราชาคณะ ขั้นตอนการนำนามสมเด็จพระราชาคณะขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งภายหลังจากการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เมื่อปี พ.ศ. 2535 ยังไม่เคยมีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ใหม่เลย และการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 จึงนับเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์แรกที่ใช้กระบวนการสถาปนาตามกฎหมายที่ได้แก้ไขใหม่นี้ ซึ่งหากยึดตามตัวบทกฎหมายแล้ว สมเด็จพระราชาคณะที่จะต้องได้รับการเสนอนามเพื่อทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 ก็คือสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง

¹⁷⁹ หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535

วรปุณฺณ) วัดปากน้ำภาษีเจริญ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เนื่องจากเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์และยังสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ โดยมหาเถรสมาคมได้จัดประชุมวาระพิเศษ เมื่อวันที่ 5 มกราคม 2559 มีมติเสนอนามสมเด็จพระมหาธีรราชมิ่งคณาจารย์ ซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์และสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้นายกรัฐมนตรีเพื่อนำขึ้นทูลเกล้าฯ ต่อไปและมีมติรับรองมติมหาเถรสมาคมดังกล่าวในการประชุมมหาเถรสมาคม เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2559¹⁸⁰ หากแต่ยังมีประเด็นที่สังคมวิพากษ์วิจารณ์กันมากถึงความเหมาะสมโดยประการอื่นนอกจากที่กำหนดไว้ในกฎหมายคณะสงฆ์ แม้มหาเถรสมาคมจะมีมติให้เสนอนามสมเด็จพระมหาธีรราชมิ่งคณาจารย์ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้เสนอต่อนายกรัฐมนตรี เพื่อนำขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชแล้วก็ตาม แต่นายกรัฐมนตรียังไม่ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ทั้งนี้เพราะยังมีประเด็นที่สังคมวิพากษ์วิจารณ์และกำลังตรวจสอบกันอยู่ จึงยังไม่นำเรื่องที่ยังไม่ยุติขึ้นทูลเกล้าฯ

หลังจากที่มหาเถรสมาคมมีมติดังกล่าวแล้ว ต่อมาวันที่ 18 มกราคม 2559 นายไพฑูริย์ นิติตะวัน ยื่นหนังสือต่ออธิบดีกรมสอบสวนคดีพิเศษ (DSI) เพื่อเร่งรัดการสืบสวนสอบสวนการครอบครองรถยนต์จดทะเบียนของสมเด็จพระมหาธีรราชมิ่งคณาจารย์¹⁸¹ และวันที่ 19 มกราคม 2559 ได้ยื่นคำร้องต่อผู้ตรวจการแผ่นดิน ให้พิจารณาวินิจฉัยว่า มติมหาเถรสมาคมที่เสนอสมเด็จพระมหาธีรราชมิ่งคณาจารย์นั้นถูกต้องตามขั้นตอนของกฎหมายหรือไม่ และขอให้วินิจฉัยข้อกฎหมายตามความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่แก้ไขเพิ่มเติมเมื่อปี พ.ศ. 2535 ว่าหน่วยงานใดมีอำนาจในการเสนอชื่อแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช¹⁸²

สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน แลงคำวินิจฉัยกรณีอำนาจในการเสนอชื่อสมเด็จพระราชาคณะที่สมควรได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2559 โดยนายรักษเกชา แฉฉฉาย เลขาธิการสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน เป็นผู้แถลงคำวินิจฉัยของผู้ตรวจการแผ่นดินกรณีนี้ที่ นายไพฑูริย์ นิติตะวัน อดีตประธานคณะกรรมการปฏิรูปแนวทางและมาตรการปกป้องพิทักษ์กิจการพระพุทธศาสนา ได้ยื่นเรื่องร้องเรียนต่อผู้ตรวจการแผ่นดิน ขอให้ตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ในฐานะเลขาธิการมหาเถรสมาคม และสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรณีเสนอสมเด็จพระราชาคณะที่สมควรได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช ตามมติมหาเถรสมาคม เมื่อวันที่ 5 มกราคม 2559 ไปยังนายกรัฐมนตรี โดยไม่เป็นไปตามขั้นตอน ตามบทบัญญัติของกฎหมายมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 นั้น¹⁸³ ผู้ตรวจการแผ่นดินมีคำวินิจฉัยว่า การแต่งตั้งพระสังฆราชเป็นอำนาจของนายกรัฐมนตรีที่จะต้องเป็นผู้เสนอสมเด็จพระราชาคณะผู้มี

¹⁸⁰ [http://www.isranews.org/\(27 สิงหาคม 2559\)](http://www.isranews.org/(27 สิงหาคม 2559))

¹⁸¹ <http://www.posttoday.com/crime/410802> (27 สิงหาคม 2559)

¹⁸² <http://www.thairath.co.th/content/564863> (27 สิงหาคม 2559)

¹⁸³ <http://www.thairath.co.th/content/586180> (27 สิงหาคม 2559)

อาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ไปยังมหาเถรสมาคม และมหาเถรสมาคมมีอำนาจให้ความเห็นชอบตามที่นายกรัฐมนตรีเสนอ เมื่อมหาเถรสมาคมให้ความเห็นชอบแล้ว นายกรัฐมนตรีจึงจะนำขึ้นทูลเกล้าฯ ต่อไป ซึ่งจากการที่มหาเถรสมาคมมีมติเสนอชื่อสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เมื่อวันที่ 5 มกราคม 2559 นั้น ถือว่าเป็นการกระทำผิดขั้นตอนของกฎหมายโดยที่ประชุมผู้ตรวจการแผ่นดิน มีมติให้ความเห็นและข้อเสนอแนะถึงพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีและหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ให้ตีกลับมติดังกล่าวของมหาเถรสมาคมเนื่องจากการดำเนินการที่ผิดขั้นตอน และไม่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และยังมีคำวินิจฉัยเกี่ยวกับการเสนอชื่อแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชว่า ตามขั้นตอนจะต้องให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้เสนอชื่อไปก่อนเพื่อส่งไปให้มหาเถรสมาคม ก่อนที่มหาเถรสมาคมจะลงมติและเสนอชื่อกลับมายังนายกรัฐมนตรีให้ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายต่อไปแต่อย่างไรก็ดีคำวินิจฉัยของผู้ตรวจการแผ่นดินมีสถานะเป็นการตรวจสอบข้อเท็จจริงตามคำร้องเรียน โดยใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดิน พ.ศ. 2552¹⁸⁴ และเสนอต่อนายกรัฐมนตรีผู้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายเพื่อพิจารณาสั่งการ แต่มิได้มีผลผูกพันการใช้อำนาจของนายกรัฐมนตรีว่าจะต้องสั่งการหรือดำเนินการตามความเห็นของผู้ตรวจการแผ่นดินแต่อย่างใด

ต่อมานายสุวพันธุ์ ตันยุวรรธนะ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ขอให้คณะกรรมการกฤษฎีกาตีความมาตรา 7 ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 หลังผู้ตรวจการแผ่นดินมีหนังสือถึงรัฐบาลว่า มติมหาเถรสมาคม (มส.) ที่เสนอชื่อสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ เป็นสมเด็จพระสังฆราชนั้นผิดขั้นตอน โดยเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2559 คณะกรรมการกฤษฎีกา (คณะที่ 8) ได้ประชุมเพื่อมีความเห็นการตีความในเรื่องดังกล่าว โดยตีความมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ว่า การที่มหาเถรสมาคมมีมติเสนอสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ต่อนายกรัฐมนตรีไม่ขัดต่อมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ดังกล่าว¹⁸⁵ ซึ่งแตกต่างจากคำวินิจฉัยของผู้ตรวจการแผ่นดินก่อนหน้านี้ที่วินิจฉัยว่า กระบวนการเสนอสมเด็จพระราชาคณะโดยมหาเถรสมาคมเป็นการผิดขั้นตอนของกฎหมายโดยนายสุวพันธุ์ ตันยุวรรธนะ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2559 ถึงผลการตีความมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ของคณะกรรมการกฤษฎีกาว่า ก่อนที่นายกรัฐมนตรีจะเสนอสมเด็จพระสังฆราชต้องได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมก่อน และต้องเสนอสมเด็จพระราชาคณะที่อาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ ซึ่งกฎหมายไม่ได้กำหนดว่าการเสนอรายชื่อนั้นจำเป็นต้องริเริ่มจากนายกรัฐมนตรี ดังนั้น มติของมหาเถรสมาคมที่เสนอสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์จึงไม่ขัดกับกฎหมาย นอกจากนี้ นายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามความเห็นของผู้ตรวจการแผ่นดิน แต่สามารถนำมา

¹⁸⁴ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดิน พ.ศ. 2552 มาตรา 13

¹⁸⁵ <http://www.nationtv.tv/main/content/social/378508731/> (11 กรกฎาคม 2559)

ประกอบการใช้ดุลพินิจได้ และแนวทางปฏิบัติก่อนหน้านี้ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2482¹⁸⁶ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้เคยลงมติวางระเบียบในเรื่องการตีความและการให้ความเห็นในทางกฎหมายของคณะกรรมการกฤษฎีกาไว้ว่า เมื่อกระทรวงทบวงกรมใดมีความสงสัยในปัญหากฎหมายจะเป็นโดยเกี่ยวกับวงหน้าที่ ของกระทรวงทบวงกรมนั้น ๆ โดยเฉพาะก็ดีหรือเกี่ยวข้องกับวงหน้าที่ของกระทรวงทบวงกรมอื่น ซึ่งไม่เป็นที่ตกลงกันได้ก็ดี และได้ส่งปัญหาในทางกฎหมายนั้น ๆ มาเพื่อขอให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาให้ความเห็น และในชั้นพิจารณาของคณะกรรมการกฤษฎีกานั้น ถ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงทบวงกรมใดก็ให้เชิญผู้แทนกระทรวงทบวงกรมนั้น ๆ ร่วมในการพิจารณาด้วย และเมื่อคณะกรรมการกฤษฎีกาให้ความเห็นในทางกฎหมายเป็นประการใดแล้ว โดยปกติให้เป็นไปตามความเห็นของคณะกรรมการกฤษฎีกานั้น ทั้งนี้ เพื่อกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ จักได้ถือเป็นระเบียบปฏิบัติต่อไป โดยที่ปรากฏว่าคณะรัฐมนตรียังไม่ได้เพิกถอนหรือแก้ไขมติดังกล่าวแต่อย่างใด ดังนั้น มติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวจึงยังมีผลใช้บังคับอยู่¹⁸⁷ ซึ่งนายกรัฐมนตรีให้สัมภาษณ์ว่าหากยังมีความขัดแย้งหรือข้อกล่าวหายังไม่ยุติ จะไม่นำเรื่องขึ้นทูลเกล้าฯ¹⁸⁸ ผู้เขียนเห็นพ้องด้วยดำริของนายกรัฐมนตรีที่จะไม่นำเรื่องที่ไม่ยุติขึ้นทูลเกล้าฯ ให้เป็นที่ระคายเคืองเบี่ยงยุคบาท และเป็นเรื่องที่สามารถกระทำได้ เนื่องจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มิได้กำหนดระยะเวลาไว้วานายกรัฐมนตรีจะต้องนำขึ้นทูลเกล้าฯ เมื่อใด หากกระบวนการตรวจสอบในประเด็นต่าง ๆ ยุติลงแล้ว นายกรัฐมนตรีจึงนำขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาต่อไป ซึ่งกระบวนการตรวจสอบดังกล่าวจะต้องไปเป็นโดยรวดเร็วและเป็นธรรม เพราะหากปล่อยให้เนิ่นนานไปย่อมไม่เป็นผลดี ทั้งต่อพระศาสนาและรัฐบาลซึ่งมีหน้าที่ดำเนินการตรวจสอบและเป็นผู้รักษาการตามกฎหมายคณะสงฆ์

จากปัญหาการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชดังกล่าว มีกระแสเรียกร้องจากบางกลุ่มให้แก้ไขมาตรา 7 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 กลับไปเหมือนเดิมก่อนการแก้ไข คือกำหนดแต่เพียงว่า “พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช” โดยการสถาปนาให้เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีมาแต่ดั้งเดิม เช่นเดียวกับพระราชอำนาจในการสถาปนาและถอดถอนฐานันดรศักดิ์ หรือพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ เป็นต้น ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นต่อกรณีมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 เป็น 2 แนวทางดังนี้

แนวทางแรก คือ การบัญญัติมาตรา 7 ไว้เช่นเดิมเมื่อปี พ.ศ. 2505 ก่อนที่จะมีการแก้ไขเพิ่มเติมเมื่อปี พ.ศ. 2535 คือบัญญัติเพียงว่า “พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช”

¹⁸⁶ หนังสือกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ น. 11310/2482 ลงวันที่ 2 มีนาคม 2482 เรื่อง การขอให้คณะกรรมการกฤษฎีกาตีความในกฎหมาย

¹⁸⁷ บันทึก เรื่อง การถอนสัญชาติไทยตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515 (กรณีคำพิพากษาของศาลฎีกาแตกต่างกับความเห็นของคณะกรรมการกฤษฎีกา) เรื่องเสร็จที่ 402/2530

¹⁸⁸ <http://www.manager.co.th/politics/viewnews.aspx?NewsID=9590000074116> (1 กันยายน 2559)

แต่อาจเพิ่มเติมคำว่า “องค์หนึ่ง” เข้าไปเพื่อให้เป็นที่แน่นอนว่าสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชได้เพียงพระองค์เดียว ซึ่งแนวทางนี้แม้ว่าจะมีความยืดหยุ่น แต่ก็สร้างความไม่แน่นอนว่าสมเด็จพระราชาคณะรูปใดจะเป็นผู้ได้รับการเสนอนาม เพราะจะใช้เกณฑ์อาวุโสโดยพรรษาหรืออาวุโสโดยสมณศักดิ์ก็ได้ และในกรณีที่ไม่มีสมเด็จพระสังฆราชหรือสมเด็จพระสังฆราชไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษา เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งการที่กฎหมายกำหนดเช่นนี้ สอดคล้องกับพระธรรมวินัยที่ให้พระภิกษุต้องให้ความเคารพนับถือพระภิกษุที่มีพรรษามากกว่า

แนวทางที่สอง คือ การบัญญัติมาตรา 7 ไว้อย่างในปัจจุบันที่แก้ไขเพิ่มเติมเมื่อปี พ.ศ. 2535 คือกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์หนึ่ง ในกรณีที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลงให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมนำนามสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช และในกรณีที่ไม่มีสมเด็จพระสังฆราชให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งแนวทางที่สองนี้ในส่วนของการกำหนดตัวบุคคลที่จะได้รับการเสนอนามเพื่อสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช จะมีความชัดเจนแน่นอนกว่าแนวทางแรกคือ สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์เท่านั้น แต่แม้ตามแนวทางนี้จะมีความชัดเจนแน่นอน หากแต่ขาดความยืดหยุ่น ทำให้ไม่มีทางเลือกอื่นในกรณีที่ปัญหาข้อขัดแย้งอย่างเช่นปัจจุบัน

ผู้เขียนเห็นว่า ในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ควรใช้อย่างแนวทางแรกคือกำหนดเพียงว่า “พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์หนึ่ง” โดยไม่ต้องกำหนดคุณสมบัติว่า จะต้องเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาหรือโดยสมณศักดิ์ แต่ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมนำนามสมเด็จพระราชาคณะขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นไม่เคร่งครัดรัดตัวจนเกินไป และในกรณีที่ไม่มีสมเด็จพระสังฆราชหรือสมเด็จพระสังฆราชไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ควรใช้อย่างแนวทางที่สองคือให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เพื่อให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยและไม่ติดขัดกับยศ ซึ่งโดยมากสมเด็จพระราชาคณะผู้มีพรรษามากที่สุดในมหาเถรสมาคมย่อมจะได้รับความเคารพนับถือจากสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะและพระภิกษุมิพรรษาน้อยกว่าอยู่แล้ว แม้พระภิกษุผู้มีพรรษาน้อยกว่าจะเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ได้รับการสถาปนาขึ้นก็ตาม

อย่างไรก็ดี ความแตกต่างทั้งทางความคิดเห็นในหมู่พระสงฆ์ และความแตกต่างทางความเห็นในข้อกฎหมายขององค์กรในฝ่ายบ้านเมือง จึงเกิดกระแสการเรียกร้องให้มีการแก้ไขบทบัญญัติมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 โดยพลตำรวจเอกพิชิต ควรเดชะคุปต์ สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) ผู้เสนอร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่) พ.ศ. ระบุว่าจำเป็นต้องแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องและสืบทอดดำรงรักษาไว้ซึ่งโบราณราชประเพณี ขณะที่นายออมสิน ชีวะพลฤกษ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ในฐานะผู้แทนรัฐบาล ยืนยันต่อที่ประชุมสภานิติบัญญัติ

แห่งชาติว่ารัฐบาลไม่ขัดข้องที่จะดำเนินการ และขอให้เป็นไปตามขั้นตอนตามรัฐธรรมนูญต่อไป¹⁸⁹ สำหรับสาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวคือ ยกเลิกความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 โดยกำหนดให้การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ และให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ นอกจากนี้ยังตัดกระบวนการให้ความเห็นชอบโดยมหาเถรสมาคมและยกเลิกการกำหนดคุณสมบัติสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์อีกด้วย สำหรับเหตุผลการแก้ไขเพิ่มเติมคือ การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามโบราณราชประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งได้บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 เป็นต้นมา จึงสมควรมีการแก้ไขเพื่อบัญญัติกฎหมายให้สอดคล้องกับโบราณราชประเพณีในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช¹⁹⁰ และเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2559 สภานิติบัญญัติแห่งชาติได้ประชุมพิจารณาร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่) พ.ศ. ทั้ง 3 วาระ และมีมติเห็นชอบให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายต่อไป โดยร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2560 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 7 มกราคม 2560¹⁹¹ เป็นอันว่าข้อขัดแย้งทั้งทางความคิดอาจจะยังไม่ยุติลงเสียทีเดียว แต่ความแตกต่างด้านความเห็นทางกฎหมายนั้นเป็นอันยุติลงว่า การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระราชอำนาจตามโบราณราชประเพณีของพระมหากษัตริย์ และการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ไม่อาจเกิดขึ้นได้อีกต่อไป และตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชที่ว่างลงเป็นอันยุติลงด้วยการสถาปนาสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร ขึ้นเป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (อัมพร อมฺพโร) สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และสมเด็จพระสังฆราชพระองค์แรกที่สถาปนาในรัชกาลปัจจุบัน

6. บทสรุป

การปกครองคณะสงฆ์มีมาเป็นเวลาช้านานตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ซึ่งพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงปกครองคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เอง แม้เมื่อทรงปรินิพพานไปแล้วก็ได้ทรงตั้งให้ผู้ใดเป็นศาสดาของพระศาสนา แต่ทรงประกาศแก่สงฆ์สาวกว่า ธรรมวินัยที่ทรงแสดงไว้บัญญัติไว้จักเป็นศาสดาของพระศาสนา พุทธบริษัททั้งหลายจึงมีพระศาสดาเดียวกันคือพระธรรมวินัย แต่อย่างไรก็ดีประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา เพื่อบูชาแบบอย่างการปกครองบ้านเมืองของฝ่ายอาณาจักรจำต้องมีการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์เพื่อให้เกิด

¹⁸⁹ <http://www.bbc.com/thai/thailand-38456408> (23 มกราคม 2560)

¹⁹⁰ หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560

¹⁹¹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ตอนที่ 2 ก วันที่ 6 มกราคม 2560

ความเรียบร้อยงดงาม และจำต้องมีผู้นำสูงสุดเพื่อทำหน้าที่ดังกล่าว แต่ผู้นำสูงสุดนั้นก็หาได้เป็น ศาสดาของชาวพุทธในประเทศนั้นๆ ไม่ หากแต่เป็นตำแหน่งทางปกครองที่มีขึ้นเพื่อประโยชน์ในการ บริหารกิจการพระศาสนาเท่านั้น สำหรับประเทศไทยปรากฏหลักฐานเรื่องการปกครองคณะสงฆ์ และตำแหน่งสังฆราชตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้มีการปฏิรูปการปกครอง คณะสงฆ์มาโดยลำดับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลปัจจุบันสามารถแบ่งออกเป็น 4 ช่วงเวลา คือ

ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2347 – 2445 กฎหมายตราสามดวง (พระดำรัสตรัสสั่งมีหลายฉบับ) ชำระรวบรวมในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2347 หลังเสียกรุงศรีอยุธยา 37 ปี หลังสถาปนา กรุงเทพฯ 22 ปี

ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2445 – 2484 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 สมัย รัชกาลที่ 5 ไม่ได้บัญญัติเรื่องสมเด็จพระสังฆราช (ตั้งแต่ พ.ศ. 2442 จนตลอดรัชกาลไม่ได้ทรง สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชอีกเลยเป็นเวลา 11 ปี) แต่มีมหาเถรสมาคมมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษา พระมหากษัตริย์ในกิจการคณะสงฆ์ ต่อมามีการแก้ไขเพิ่มเติม 2 ครั้ง เมื่อ พ.ศ. 2475 และ 2477

ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2484 – 2505 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 สมัยรัชกาล ที่ 8 (รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม) ซึ่งอนุโลมตามรูปแบบการปกครองบ้านเมืองแบบ ประชาธิปไตยที่มีการแย่งแยกอำนาจเป็น 3 ฝ่าย เพื่อถ่วงดุลกัน ไม่มีมหาเถรสมาคม แต่บัญญัติ เกี่ยวกับสมเด็จพระสังฆราช มีสังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธรใช้อำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ตามลำดับ

ช่วงที่ 4 พ.ศ. 2506 – ปัจจุบัน พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เกิดในยุครัฐบาล ทหาร (จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) รวมอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ไว้ที่สมเด็จพระสังฆราชและ มหาเถรสมาคม ไม่แบ่งแยกอำนาจอีกต่อไป ต่อมามีการแก้ไขเพิ่มเติม 3 ครั้ง คือครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2535 โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 สมัยรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. 2547 โดยพระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 พ.ศ. 2547 สมัยรัฐบาลพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร (ยศขณะนั้น) และครั้งที่สาม เมื่อ พ.ศ. 2560 โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 ตามลำดับ และใช้บังคับถึงปัจจุบัน

ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชของประเทศไทย มิได้แบ่งแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ หากแต่ให้ ทุกนิกายมีสมเด็จพระสังฆราชพระองค์เดียวกัน ดังนั้น สมเด็จพระสังฆราชไม่ว่าจะมาจากฝ่าย มหานิกายหรือธรรมยุติกนิกายจะทรงเป็นสกลมหาสังฆปริณายกด้วย สำหรับการสถาปนาสมเด็จพระ สังฆราช นอกจากการยึดกฎหมายบ้านเมืองแล้วยังต้องดูความเหมาะสมอื่นอีกด้วย เนื่องจาก เป็นเรื่องความเลื่อมใสศรัทธาที่จะรั้งพระพุทธานุสสาสืบต่อไป พระมหาเถระที่จะเป็นประมุขแห่ง สงฆ์ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ซึ่งไม่ว่าจะเป็นพระมหาเถระจากฝ่ายมหานิกายหรือ ธรรมยุติกนิกายก็ตาม ต้องเป็นผู้ที่มหาชนพุทธบริษัทยกย่องกราบไหว้ได้โดยสนิทใจ ปราศจาก มลทินทั้งในทางโลกและพระธรรมวินัยซึ่งถ้าจะถือเอาตามกฎหมายคณะสงฆ์ที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3)

พ.ศ. 2560 ที่กำหนดให้การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ โดยให้นายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

ส่วนกระบวนการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชที่เริ่มต้นขึ้นแล้วโดยมหาเถรสมาคมที่มีมติเห็นชอบให้เสนอนามสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุด โดยสมณศักดิ์ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งผู้ตรวจการแผ่นดินกับคณะกรรมการกฤษฎีกามีความเห็นทางกฎหมายแตกต่างกันนั้น เป็นอันต้องยุติลงเนื่องจากกระบวนการตามกฎหมายดังกล่าวถูกยกเลิกไปแล้วโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 จึงไม่มีกระบวนการตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับมหาเถรสมาคมอีกต่อไป ทั้งได้มีพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (อัมพร อมฺพโร) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร เป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์โดยสมบูรณ์ตามกฎหมายและโบราณราชประเพณีแล้ว ข้อขัดแย้งในทางกฎหมายเกี่ยวกับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชจึงเป็นอันยุติลงแต่เพียงนี้ สำหรับกรณีข้อกล่าวหาในคณะสงฆ์ขณะนี้ รัฐบาลในฐานะที่ดูแลกิจการพระพุทธศาสนาควรจะต้องเร่งรัดดำเนินการให้เสร็จไปโดยเร็วเพื่อเป็นการยุติปัญหาความขัดแย้งภายในพระศาสนา และให้การบริหารพระศาสนาเป็นไปตามพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมืองต่อไป ส่วนปัญหาว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เรื่องการบริหารปกครองคณะสงฆ์ สมควรจะได้มีการปรับปรุงแก้ไขหรือไม่อย่างนั้น เป็นอีกส่วนหนึ่งที่หากจะดำเนินการก็จะต้องเป็นไปตามกระบวนการทางนิติบัญญัติและด้วยความพร้อมใจของคณะสงฆ์ ซึ่งผู้เขียนจะได้นำเสนอในโอกาสต่อไป